

*Научни перспективи на съвременната
българистика 2.*

* * *

A mai bulgarisztika tudományos perspektívái 2.

Сборникът излиза с материалната подкрепа на:

Българско републиканско самоуправление

Българско самоуправление в Кечкемет

Българско самоуправление в Уйбуда – XI. район на Будапеща

A kötet megjelenését támogatták:

Bolgár Országos Önkormányzat

Kecskeméti Bolgár Települési Nemzetiségi Önkormányzat

Budapest Főváros XI. kerület Újbuda Bolgár Önkormányzata

Отговорен редактор: Ищван Лукач

Felelős szerkesztő: Lukács István

Лектор: Камен Михайлов

Szakmai lektor: Mihajlov Kamen

Превод: Гергей Ковач, Кристина Менхарт

Fordítás: Kovács Gergely, Menyhárt Krisztina

*Научни перспективи на съвременната
българистика 2.*

* * *

A mai bulgarisztika tudományos perspektívái 2.

Материали от международната конференция по случай 60 години от
основаването на специалност „Българска филология“ в университета
„Лоранд Йотвъш“

* * *

Az ELTE BTK bolgár szak megalapításának 60. évfordulója alkalmából
rendezett nemzetközi konferencia tanulmányai

Редактори:

Мария Дудаш – Кристина Менхарт – Наталия Няголова

* * *

Szerkesztők:

Dudás Mária – Menyhárt Krisztina – Nyagolova Natalia

Bolgár Kulturális Fórum – ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék –
Kecskeméti Bolgár Önkormányzat
Budapest 2015

©A szerzők/Авторите

Borítóterv/корица: Geiszt Csaba

Felelős kiadó: Bolgár Kulturális Fórum
Elnök: Vladimirova Milena

Отговорен издател: Български културен форум
Председател: Милена Владимирова

Kiadják: Bolgár Kulturális Fórum – ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék –
Kecskeméti Bolgár Önkormányzat

Издатели: Български културен форум – Катедра „Славянска
филология“, Университет „Л. Йотвюш“ – Българско самоуправление в
Кечкемет

ISBN 978-963-12-4115-0

Печатница: Робинко ООД
Nyomda: Robinco Kft.

СЪДЪРЖАНИЕ

Азманова–Рударска, Елена: ИВАН ГРОЗЕВ И ГРАФ РАКОЦИ: ЕДНА НЕТРАДИЦИОННА ВРЪЗКА	385
Бакърджиева, Гинка: ПОСЛАНИЯ ВЪРХУ БУТИЛКА, ИЛИ ЗА ИМЕНАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ВИНА	392
Влашки, Младен: РОМАНОЛОГИЯ ЛИ? ДНЕСНИЯТ БЪЛГАРСКИ РОМАН МЕЖДУ ПАЗАРА И ЕКСПЕРИМЕНТА	401
Гаджева, Снежана: БЪЛГАРСКОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ ВЪВ ФРАНЦИЯ МЕЖДУ КНИЖОВНАТА НОРМА И РАЗГОВОРНИ ПРАКТИКИ. ПРИМЕР С УПОТРЕБАТА НА <i>ДЕТО</i>	408
Георгиева, Биляна: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С ОПОРНА ДУМА <i>ВЯТЪР/WIND</i> В БЪЛГАРСКИ И В АНГЛИЙСКИ ЕЗИК	415
Маринела Младенова: КЪМ ВЪПРОСА ЗА БЪЛГАРСКАТА „МИКРОСЛАВИЯ“ (БАНАТСКИЯТ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК)	423
АВТОРИ	430

ИВАН ГРОЗЕВ И ГРАФ РАКОЦИ: ЕДНА НЕТРАДИЦИОННА ВРЪЗКА

Елена Азманова–Рударска

This article aims to present one nontraditional connection between two personalities which lived in different times and achieved different things – Ivan Grozev and Count Rakóczi. This connection between the Bulgarian writer from the first half of the XX century and the Hungarian prince, a ruler from the XVIII century is accomplished in three ways. The first similarity between them is a biographic fact – Ivan Grozev was born (1872) in the village, in which Count Jozsef Rakóczi died and was buried in (1738) – the village of Chervena Voda, Ruse region. The second connection is mystical literature – mostly translated, its perception determines the beginning of the mystic movements and the establishment and distribution of similar literature in Bulgaria during the first half of the twentieth century. In most cases mystical literature is a popular literature or sub-literature. The third connection is by literature – nonfiction and poetic works of Grozev. Iv. Grozev was a Bulgarian author, poet, symbolist and publicist from the first half of the XX century. Two works are analyzed in the current article: the corpus with mystical articles “Svruhchelovecite” and the poem “Ritzaryat na byalata lilija. The image of Count Rakóczi is seen in Bulgarian literature as someone with great zeal towards spiritual perfection and carrier of the utopia of immortality achieved by occult means.

Иван Грозев е творец, малко познат на широката публика. За специалистите той е част от символистите, продължили своя творчески стил и в следвоенното време на 20-те и 30-те години на XX век. Неговото творчество е своеобразен „архив” от предшестваци и съпътстващи литературни традиции – от творческото вдъхновение на Ив. Вазов, Ст. Михайловски, Хр. Силянов и др. до естетическите и философски измерения на модернистите и символистите, които се увличат от тайнственото, скритото, мистичното. Творческото разгръщане на Ив. Грозев е най-силно през 20-те години на XX век – той става част от литературните кръгове на „Хиперион” и „Родно изкуство”. Тогава той е номиниран за Нобелова награда (1928 и 1929) от проф. М. Арнаудов (ЦДА 1928: 1). Негови обикнати теми са родното, мястото на българина в световния процес, личностното израстване на човека. Затова и сюжетите му са разнообразни – от античната, библейската и българската митология през Средновековието до съвременните мотиви и образи на мистичните светове. Творбите на Иван Грозев са специфични – те се изразяват със средствата на високохудожественото, но са силно „закодирани” и предполагат предварителна подготовка, за да бъдат разчетени. Познанията, които изискват, са както религиозно-философски (за божествените проявления, отношението Бог – Човек, мястото на човека в света и др.), така и исторически (епохи като античната и средновековната), така и социална осведоменост (нравствени и морални норми на различни общностни групи).

Статията има за цел да представи една нетрадиционна връзка между две личности – Иван Грозев и граф Ракоци, живяли в различно време и реализирали се по различен път. Единият е творец от първата половина на XX век, а другият – унгарски принц и владетел от XVIII век. Изследването е изградено въз основа на анализ на биографични факти и творби на Иван Грозев, пречупени през алегоричното тълкуване на преводната мистична литература в България през първата половина на XX век. Образът на граф Ракоци се налага в българската култура като изразител на висши стремежи към духовно съвършенство и носител на утопията за безсмъртието, постигнато по окултен начин. В основата си това изследване се стреми да очертае рецепцията на мистичната литература и начините на взаимопроникване между художествена литература (каквото е творчеството на Иван Грозев) и сублитература (каквото е мистичната книжнина)¹.

Увлечението на Ив. Грозев по мистичното датира от 1904 г., когато се запознава с идеите на теософското общество на Ел. Блаватска. През 1918 г. става част от масонска ложа „Зора“, а през 1919 г. е майстор на теософска ложа „Ракоци“. През 1928 г. е един от участниците в световното теософско събитие „Орденът на Звездата“ в Холандия (Азманова 2010: 14). Това се отразява и в литературните му начинания. Сътрудник и редактор в теософски издания като сп. „Теософия“ и сп. „Всемирна летопис“. Превежда Ел. Блаватска, А. Безант, М. Колинс, Ч. Ледбитер, Джинарадхадаса, Бхагавад гита и др. Изнася публични сказки на мистична тематика („Свръхсъзнание“, „Мистицизмът на модерната литература“, „Големи и малки мистерии“, „България – духовно огнище за цяла Европа през средните векове“ и др.).

Първият биографичен факт, който свързва Иван Грозев и граф Ракоци, е с. Червена вода, Русенско. Там през 1738 г. умира унгарският принц и престолонаследник Йозеф Ракоци (Бьодей 1976: 38). Там през 1872 г. е роден българският поет и драматург. Сведенията относно граф Ракоци стават известни години след смъртта на Иван Грозев и едва ли поетът е бил запознат с този исторически факт. Сигурно е обаче, че преводачът Грозев е познавал мистичните превъплъщения на безсмъртния граф Ракоци.

Това се потвърждава и от още един биографичен факт от живота на Грозев – неговото участие в живота на Теософското общество в България. В един документ от архивите, по повод решение за обединяване на седемте теософски ложи, ясно е отразено, че Ив. Грозев е майстор на ложа „Ракоци“ (ЦДА 1919: 84).

¹ Под понятието „сублитература“ тук се разбира такава книжнина, която се приема по-скоро за вяра, отколкото за литература, без да бъде свещен текст. Понятието „мистична литература“ е употребимо за литература, която използва всякакви гностически кодове (езотерични, спиритуалистични, теософски, антропософски, масонски) за изразяване на собствените концепти.

Литературните образи, в които Ив. Грозев вгражда превъплъщенията на граф Ракоци, се съдържат в сб. „Свърхчеловеците”, 1919 и в ст. „Рицарят на бялата лилия”, 1921.

Образът на граф Ракоци има две същности – мистична и историческа. От една страна, това е известен герой от популярната² мистична литература, широко разпространявана в България през първата половина на ХХ век. Това е образът на безсмъртния, прераждащия се човешки дух, който се превъплъщава в различни образи, оказващи влияние върху положителния развой на историческите събития.

От друга страна, Ракоци е благороднически род от XVII и XVIII век, който играе важна роля в историята на Трансилвания и Унгария. Граф Ференц II Ракоци (1676–1735) е водач на унгарското въстание, княз на Трансилвания през 1703–1711 г. и се превръща в национална емблема за патриотизъм и родолюбие. Умира в изгнание в Константинопол и едва през 1906 г. тленните му останки са пренесени в Унгария. Той има двама сина. Първородният е Леополд Георг (1696–1700), майка му е Шарлоте Амалия. Вторият син на Ференц II Ракоци е Йозеф Ракоци (1700–1738), който продължава делото на баща си. В своето пътешествие из Балканите той се надява да намери подкрепа от Османската империя срещу борбата си с Хабсбургите. Войската му е разположена в Русенското село Червена вода, където той внезапно заболява и умира през 1738 г. Тук е и погребан, за което има две безспорни свидетелства – завещание и надгробна плоча. Завещанието му, писано на френски език преди смъртта му, става известно едва пред 1911 г., когато се публикуват турски документи на унгарски език³. Плоча с герб на фамилия Ракоци, както и придружаващи го архитектурни елементи, са вградени над входа на храм „Св. Йоан Предтеча” в с. Червена вода, построена през 1860. Тя е изследвана за пръв път през 1973 г. от унгарския археолог Й. Бьодей (Бьодей 1976: 40), който смята, че безспорно това е надгробната плоча на унгарския благородник, но гробът му остава неоткрит.

Граф Ракоци е образ и в мистичната литература, свързан с идеята за превъплъщението и безсмъртието, едно от лицата на граф Сен Жермен⁴. Въз основа на изградените представи за двамата е възможно да се направи някаква приблизителна реконструкция на образа с цел да се изследва първообразът, архетипът.

Една от спецификите на образите в популярната мистична литература е трудната им локализация в географско, времево и биографично отношение.

² Под „популярна литература” се разбира концепцията на Ст. Стоянов, изложена в „Литературата на двора” (Стоянов 1998: 21).

³ Известно време сред историците съществува погрешно схващане за мястото, тъй като по онова време селото се казва Черна вода. Настоящата статия само ги ползва историческите сведения, без да ги подлага на дискусия.

⁴ Този образ е много известен в популярната мистична литература, но целта на нас тоящето изследване не се ангажира с разглеждането му.

Този на граф Ракоци притежава малко повече характеристики от останалите, което създава възможността да се очертаят контурите на образа. Ето схематично представяне на сведенията за граф Ракоци в мистичната литература⁵:

1. „Раждане” – XVIII век. То съвпада с времето на сина Йозеф Ракоци (1700).

2. Родословие: първороден син на Ференц II Ракоци с Шарлоте Амалия. Тук има малко противоречие – очевидно е разколебаването на мита за първородния син като наследник на родовите характеристики. Разколебаване, защото по-нататък чертите на образа съвпадат с този на Йозеф, а не на първородния Леополд, умрял невръстен. Не би могло Леополд да бъде прототип, защото мистичната литература се захранва от деянията на героя, на нея ѝ е необходим функционален герой, типаж на възрастен. А Леополд умира на 4-годишна възраст.

3. Портрет: Вечно млад, на около 40 години; „нито слаб, нито дебел”, със сини очи и светла коса; състоятелен. Повече от ясно е, че се отнася до Йозеф Ракоци, който умира на 38 години, докато баща му Ференц II – на 59-годишна възраст.

4. Дейност: преминава безпрепятствено във времето и пространството; алхимия, астрология, магии, предсказания. Пътуванията на Ракоци баща и син именно до Балканския полуостров могат да се разтълкуват чрез митологичните представи като своеобразно „преминаване през времето и пространството”. Според архетипните представи за отношенията по кръвно родство, развити от Кл. Леви-Строс (Строс 1995: 117), синът повтаря и продължава функциите на бащата и в някакъв символичен смисъл е сам същият този баща.

5. „Смърт”: между 1784 и 1873 г. Това е условно умирање, защото „безсмъртният” всъщност никога не умира. Следователно е една алегория на кръговрата на живот и смърт, както и на превъплъщаването на образа на безсмъртния от една личност в друга. Затова и годините на смъртта са многобройни и колебаещи се. Първата година, която е фиксирана като „смърт” за образа, е 1784 – няколко години след смъртта и на бащата, и на сина Ракоци. Втората година – 1873 – е годината, в която за последно се е появил образът на Безсмъртния и след това е изчезнал.

Ето как е представен образът на граф Ракоци в „Свръхчеловеците” от Ив. Грозев:

1. „Раждане” – XVIII век; „Унгарският Учител”. Времето на раждане съвпада. Едно от превъплъщенията на образа е като Унгарският учител, което пряко препраща към образите на известната фамилия.

2. Родословие: „Последният потомък от царския дом Ракоци”. Известно е, че Йозеф е „последният потомък”, следователно това уточнение без съмнение поставя в центъра на внимание сина.

⁵ Списъкът на тази литература е обширен. Тук са посочени само онези моменти за образа, които си съвпадат.

3. Превъплъщения: Сен Жермен (XVIII в.); Янош Хуняди (XV в.), Хр. Розенкройц (14 в.)⁶. Превъплъщенията не са независими и изолирани едни от други, а във всяко от тях се повтарят някакви характеристики, свойства или функции на предшестващи го образи. Граф Сен Жермен, е най-известната фигура, свързана мистично с превъплъщенията и вечния живот, макар много често да е определян като фалшификатор и шарлатан. Кристиан Розенкройц е мистичният основател на Ордена на розенкройцерите. Германският благородник с алегоричното име е израсъл в манастир, а след това пътувал из Изтока, където изучавал медицина, математика и алхимия, бил посветен в тайните на магията и кабалата. През 1408 г. основал тайно общество от осем последователи, които имали за цел да се научат да се свържат приложната магия и познанието, да се използват тайните на древната мъдрост и религия, като утопичните му идеали включвали идеи за реформация и трансформация на обществото и религията (Енциклопедия 2011: 95). Този модел на посвещаване и духовно преоткриване е повтарян и от мистичните фигури в българската култура и литература, и от самите български творци – последователи на мистични учения (Н. Райнов, Ив. Грозев, Ем. Попдимитров и др.). Интересен за настоящото изследване е Янош Хуняди. Героят от прословутата Варненска битка през 1444 година е заслужил своето вписване в митологията на мистичното по няколко причини: първо, неговата национална принадлежност предполага възможност за посвещаване в специфични обреди; второ, неговата мъченическа смърт в името на християнската вяра го превръща в пазител на тайни; трето, принадлежността му към Ордена на Дракона. Този орден е основан от Сигизмунд през 1408 г. с цел защита на християнството от нашествията на османците и като такъв има основна роля на Балканите. Това е първото посещение на унгарски владетел след падането на България под Османско владичество. Всяко следващо присъствие на унгарци на Балканския полуостров ще породи и затвърди мига за защитника, рицаря, революционера, цивилизатора – и пътуването на Ракоци баща и син из Балканите, и пристигането на маджари и поляци в Лом и Шумен през XIX век.

4. Дейност: „живее на около 70 мили от Адиар, гдето се е затворил и от там наблюдава промените в света”, химия и астрономия. Адиар е един от световните центрове на теософите по онова време.

5. Предназначение: „Те наблюдават тежненията на историческите събития, поправят и неутрализират... Лошите течения, постоянно уравновесяват силите, които работят за и против еволюцията”. Това е ролята на Мистичните учители, към които принадлежи и граф Ракоци. Образът на Йозеф Ракоци се превръща в продължител на бащиното му дело по продължаване на рево-

⁶ Могат да се изброят около 35 личности на превъплъщение. Тук са отбелязани само онези, които имат връзка с настоящето изследване.

люцията срещу Хабсбургите⁷. Безспорно, това е митология от новото време, на 20-те години на XX век. От средновековната истина остават две активни същности: първо, оразличаването християнство–нехристиянство, което обозначава и свое–чуждо, и второ, родолюбието и защитата на родината. След Първата световна война българинът повече от всякога се нуждае от укрепващи родолюбивите му чувства примери, а мистичният свят – от близки образи, които да бъдат припознати като „свои” по някакви признаци. Затова посоченото им предназначение е универсално и то може да се отнесе както към образите на превъплъщение на граф Сен Жермен, така и към всеки мистичен български образ – Боян Магесника, св. Иван Рилски, Крали Марко, или герои от по-ново време като Раковски, Ботев, Левски...

б. „Смърт”: между 1784 г. и 1873 г. Годишите са едни и същи. Прави впечатление годината 1873 – обесването на Левски. Така в българското мистично случване Левски се включва иносказателно в поредицата от образи на превъплъщението. Мистиката осигурява вариативност, адаптивност, имитативност. Липсата на ясни времеви и пространствени (гроб) параметри се превръщат в своеобразно алиби за съществуването на безсмъртието и легендите за превъплъщението.

Стихотворението „Рицарят на бялата лилия” е публикувано през 1921 г. в сп. „Духовна култура”. То е посветено „На рицарите на Кръглата маса” и мотото функционира разпознаващо – лирическият говорител е рицар. Това се подсилва и от анафората „Аз съм”. Творбата има рамкова композиция (първата строфа се повтаря като последна), което създава усещането за ритуалност на действието. „Аз съм” е обикнат поетически изказ от Грозев с подчертано посвещенческа функция. Тук лирическият говорител се самопредставя в ролята на „воин”, „странник”, „друмник”, т.е. образът му е свързан с пътуване, тайна и деяние. Две разгърнати определения допълват неговия образ – „тоз, що наказва”, „тоз що преследва”. Изразите са кодирани знаци: „Аз съм тоз, що наказва/ с огън бял чистота” и „Аз съм тоз, що преследва/ с чистота – седмолъч”. Повторението на „чистота” не е толкова и само нравствено състояние, то изразява духовно състояние. Според теософите то отговаря на една от степените на посвещение и се свързва с изразяването на огъня – в осмото посвещение са Синовеите на Огъня. Седмият лъч пък отразява една част от шеста степен на посвещение (където има седем лъча) и е „лъчът на делотворството и се ръководи от Ракоци” (Толев 1997: 2). От друга страна, образът на Ракоци като патрон на ложата на Ив. Грозев вече не звучи случайно избран – това е име, което внушава мисия: делотворство. Според В. Толев „посветените в шестото посвещение ръководят седемте Лъча на еволюцията” (Толев 1997: 2). Тази възможност за разчитане на един знак на няколко мистични нива едновременно е типично за теософската доктрина – най-вероятно шестото,

⁷ Тук се наблюдава игнориране на част от историческата истина – те са съюзници на султана. Всъщност и баща, и син Ракоци идват на Балканския полуостров, защото търсят закрилата на Османския султан в борбата си срещу Хабсбургите.

седмото и осмото ниво на посвещение са силно въздействащи за последователите. Друг елемент в творбата, който пряко се свързва с изследвания въпрос и предполага няколко значения едновременно, е присъствието на Дракона – „моят кон е Дракон”. Както вече бе уточнено, едно от другите превъплъщения на граф Ракоци, Янош Хуняди, е принадлежал към Ордена на Дракона. В седмото ниво на посвещение се извършва най-сложната трансформация – прераждането на Бащата в Сина. От митологическа гледна точка това е моментът на предаването на Заветът към следващите поколения. Поетическата творба се гради от няколко тълкувания на един и същи символ, като употребява митове от различно историческо време. Но в теософски аспект всичко подлежи на възможността да се прероди, възроди и претвори. Символите на лилията, копие и жезъла допълват и изразяват още веднъж тази триада на трите посвещения от шесто, седмо и осмо ниво – лилията е любовта (в този смисъл Христос, жертвоготовността), копие символизира воинът, граф Ракоци, а жезълът символизира властта или Бащата.

Безсмъртният влиза в ролята на мистичен Учител или Бащата и тогава подчинява света с жезъла на мъдростта. Той действа като воин или Рицар и тогава копие е оръжието му срещу греха и злите духове. Той е чужденецът, който, прераждайки се, се превръща в „свой” и защитник. Образът на граф Ракоци стои на границата между „високата” литература и популярното четиво, неговото безсмъртие и прераждане му осигурява митологизацията. Творчеството на Грозев осъществява най-трудния етап от реализацията на художествения текст – и като популярен, и като класика.

ЛИТЕРАТУРА

- Азманова, Ел. 2010, Иван Грозев. Скритата литература. В: *Неканоничната българска литература*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски”.
- Безант, А. 1907, *Мястото на Учителите в религиите*. София: Калъчев.
- Бюдей, Й. 1976, Гербът на унгарския княз Ракоци в село Червена вода, Русенско. *Векове*, №4.
- Граф Сен Жермен, Пресветата Тринософия. В: Милева, Сн. 2008, *Граф Сен Жермен: Животът и мъдростта на възнесения учител*. София: Шамбала.
- Грозев, Ив. 1921, Рицарят на бялата лилия. *Духовна култура*, №8.
- Грозев, Ив. 1919, *Свръхчеловеците*. София: Гужгулов и Котев.
- Дьо Жеври, Гр. 1993, *Древни и нови мъдреци*. Варна: Логос.
- Леви, Дж. 2011, *Енциклопедия на тайните общества*. София: Книгомания.
- Леви–Строс, Кл. 1995, *Структурална антропология II*. София: Издателска къща „Христо Ботев”.
- Нурижан, Ж. 1942, *Стожери на българската литература*. Том 2. София: Общество Теософско общество в България, 1919, А.е.
- Стоянов, Ст. 1998, *Литературата на двора*. София: ЛИК.
- Толев, В., 1997, Антропософия (раждане). *Нур*, №2.
- ЦДА 1928, *Фонд „Михаил Арнаудов”*, ф. 58К, оп. 1, а. е. 133, л. 1.
- ЦДА 1919, *Фонд „Българско теософско общество”*, ф.1613К, оп. 5, а. е. 38, л. 84.

ПОСЛАНИЯ ВЪРХУ БУТИЛКА, ИЛИ ЗА ИМЕНАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ВИНА

Гинка Бакърджиева

The observations, presented in this paper, are focused on the connotative-associative potential of the trade names of Bulgarian wines. The aim is to look for an answer to the question what they can tell about our contemporary culture and society if read as text. The outlined problems direct toward an understudied research field, lying in-between marketing science, linguistics and culturology.

Като отправна точка на изследването послужи една класация⁸, представяща десетте най-добри български вина за 2013 г. Това, което привлече вниманието ми, беше странната еkleктика в названията на отличените продукти. Водена от предварителните си представи на обикновен потребител, който няма претенции да е енолог, се запитах какво всъщност се опитват да ни внушат тези имена. Какво се е променило в популярния стереотип за виното, възприемано като традиционна напитка, поминък, ритуален атрибут или символ, и какво може да ни каже етикетът върху бутилката за съвременната култура? Необходимо е да направя уговорката, че наблюденията се базират върху случайна извадка от интернет каталози на винопроизводители и дистрибутори, както и от специализирани рубрики в електронни издания⁹. И тъй като тя е само част от многобройните търговски предложения и експертни коментари, анализът няма амбицията да е изчерпателен и всеобхватен, а е по-скоро едно предварително проучване и опит да се очертаят някои общи тенденции при именуването на вината, произвеждани в България.

От ономастична гледна точка имената на продуктите се отнасят към най-дискутираната (поради своята разнородност и неизяснен статус), но и най-динамично развиващата се макрогрупа на хремотонимите. Проблеми поражда не само нееднозначното дефиниране на терминологичното означение и неговия обхват, но и недостатъчната степен на проученост на този дял в българската ономастика (Ковачев 1987: 18; Димитрова-Тодорова 2011: 176). Едно от малкото изследвания, имащи пряко отношение към интересуващата ни област, е на Кр. Колева (2005: 223–242). В него авторката разглежда хремотони-

⁸ Вж. <https://apollowine.com/library/divino-taste-2013-i-klasatsiyata-top-10-135>

⁹ Поради ограниченото място по-нататък се тълкуват само по-специфичните имена, при посочването на съответния винопроизводител се въвеждат съкращения. Използвани са материали и от следните сайтове: <http://www.bulgarianwines.org/>; <http://apollowine.com>; <http://www.meik98wines.com/>; <http://bgbarman.bg/>; <http://e-vestnik.bg/> (рубрика за вино, И. Бакалов); <http://www.bacchus.bg/> (рубрика за вино, Я. Бориславов).

мите за вино като сложни названия, съдържащи от два до четири компонента, които по традиция се обвързват с названието за сорта грозде и региона на производство. Поради това не е изненадващо, че като най-популярни са посочени словообразователните конверсиви на сортовете лози. Едновременно с това се отбелязват и някои иновативни тенденции, свързани с появата на метафорични названия, при които съществена роля играят фактори като езикова мода, културни стереотипи, рекламни стратегии, професионален ценз на създателите на името. Наблюденията в статията на Кр. Колева очертават номинативните особености при енонимите в една ситуация от преди десетина години. И тъй като проприалната сфера реагира на социално-икономическите и комуникативните потребности на обществото много по-бързо в сравнение с апелативната (Knapová 1992: 116), е любопитно да се проследят промените в начините на образуване и функционирането на този тип названия.

Предварителният преглед на материала показва, че наред с описателните названия, обвързани семантично със спецификата на виното като продукт (цвет, аромат, вкус), все по-често се избират метафорични названия, подчинени на определени маркетингови стратегии, като доминираща е рекламната (персвазивната) функция. В резултат на това се появяват имена, които привидно не са мотивирани от свойствата на продукта, а разчитат на конотативния потенциал на езиковата единица и нейните еуфонични характеристики. Името, схващано като комуникат в рекламната игра с клиентите, все повече се ангажира с въображението и емоционалното въздействие върху потребителя. То трябва да е в състояние да генерира представи, свързани с атрибути като качество, стил на живот, престиж и пр., да придава образ на продукта и да събужда желанието за придобиването му. Големите обединени пазари, нарастващият обхват на медиите, променливите потребителски вкусове налагат изборът на име да е съобразен с асоциациите и значението му в различни езици и култури¹⁰.

Означението и търговското представяне на винените продукти се подчинява на стриктна категоризация и строго определени норми, които се уреждат със законови разпоредби. В България това е Законът за виното и спиртните напитки (ЗВСН), който е хармонизиран с регламентите на ЕО и претърпява няколко актуализации. Съгласно нормативните изисквания етикетът (опаковката) включва задължителни и незадължителни данни (ЗВСН, гл. VII, чл. 83, чл. 99), така че може да се разглежда като микротекст, в който собствените имена за винен сорт, район и производител¹¹ са само част от многопластовото

¹⁰ Относно характеристиките на доброто марково име вж. напр. изследването на Брестничка (2004: 11–17). Правната рамка е зададена в Закона за марките и географските означения: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134680576>.

¹¹ Класифицирането на винените сортове лози, както и Лозарският регистър на гроздо- и винопроизводителите се води от Изпълнителна агенция за лозата и виното (срв. чл. 27 от ЗВСН): http://www.eavw.com/bg/a.php?id=zak_nar.

му съдържание. Всеки един от тези компоненти би могъл да бъде анализиран самостоятелно.

С отварянето на пазарите през 90-те години на миналия век основното деление при вината се прокарва по линията Стар и Нов свят. Понастоящем разграничението се отнася не толкова до произхода, колкото до вкусовите качества и стила на консумация. Това обстоятелство рефлектира и върху именуването и етикетирването на произвежданите в България вина.

При вината от Стария континент обичайният начин за именуване е чрез **пренос на името на района или на лозето**, откъдето е гроздето. Добили широка популярност, част от тези топоними се апелативизират и стават нарицателни за вид вино: срв. *бордо, порто (портвайн), шампанско, мадейра, малага* и др. Европейската концепция за качествените вина отрежда водеща роля на тероара¹² и се базира върху френската система за апелациите. Съгласно българските нормативи, висококачествените вина, които отговарят на регулативните изисквания и притежават установена известност, се означават със съкращенията ГКНП (гарантирано и контролирано наименование за произход) или ГНП (гарантирано наименование за произход)¹³. Такива са например вината с описателни названия: *Гъмза от Ново село, Гъмза от Сухиндол, Каберне Совиньон от Свищов, Мавруд от Асеновград, Мерло от Сакар, Мерло от Стамболово, Мискет от Сунгурларе, Мелнишко от Хърсово, Старо червено от Оряховица, Траминер от Хан Крум, Шардоне от Поморие* и др.

От примерите също е видно, че по традиция именуването на българските вина гравитира около сорговете грозде. Ориентацията към тероарните вина е по-забележима през последните десетина години, когато се появяват няколко десетки изби със собствени лозя на внимателно подбрани терени. Когато на етикета е обозначено наименование на микрорайон или индикации като: *замък (château), стопанство, имение (domain, estate), манастир, крепост, изба* и под., които създават представа за лозе и изба, то виното трябва да е произведено от грозде, получено точно на това място¹⁴, и там да са извършени винификацията и бутилирането. Голяма част от тези топоними стават наименования и на изби: *Сухиндол, Старосел, Логодаж, Телиш, Лясковец, Евксиноград, Боровица, Драгомир* и много др. Във връзка с трансонимизационните процеси¹⁵ е необходимо да отбележим и **преноса на антропо-**

¹² фр. *terroir* – комплекс от фактори (почвено-климатични условия, човешка дейност и пр.), оказващи влияние върху процеса на отглеждането на гроздето.

¹³ В актуализирания ЗВСН от 2014 г. се използват означенията ЗНП (защитено наименование за произход) и ЗГУ (защитено географско указание).

¹⁴ Вж. Наредба за означаването и търговското представяне на вината, спиртните напитки и продуктите от грозде и вино. 2000, чл. 32–33.
<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/-549437438>.

¹⁵ При ергонимите (фирмонимите) са налице и други номинативни техники, вж. Бакърджиева 2012: 14. Тук обръщаме повече внимание на трансонимизацията, тъй

ними – имената на основателя или собственика на винарната: *Братя Минкови, Иво Върбанов, Едоардо Морилио, Тодоров, Яманчиев, Шато де Вал* и др.

Освен набелязаните собствени имена (за сорт, географски произход, вино-производител), принадлежащи към различни ономастични класове, в стремежа си да диференцират и индивидуализират своите продукти производителите търсят оригинални и запомнящи се названия на сериите вина, чрез които да привлекат вниманието на потребителите. Така напр. една от сериите вина на изба „Кастра рубра” носи името *Via Diagonalis* – пояснения за бранда намираме на задния етикет на бутилката и в техническия фиш на продукта¹⁶:

[...] **Via Diagonalis**¹ е перфектната точка на пресичане на Мерло, Каберне Совиньон, Рубин и Мавруд за конкретната реколта. Срещата им бе в правилното време – реколта 2008, на правилното място – в **Castra Rubra**², в точните пропорции – 60/30/5/5. Емоцията от срещата запечатахме в бутилка за Теб, за да я споделиш, вървейки по Твоя път, пресичайки пътищата на хора с емоции.

1) Големият път, който по време на Римската империя е свързвал столицата на Западната Римска империя – Рим – със столицата на Източната Римска империя – Константинопол.

2) Голямо вино, което е дало единна посока на всичките ти възприятия, както ги е превърнало в просто удоволствие.

3) Ранновизантиска крепост, разположена в рамките на сегашната община Харманли, през която е минавал *Via Diagonalis* или т. нар. Голям път.

4) Българска изба от началото на XXI век, разположена в с. Коларово, община Харманли, откъдето е тръгнал пътя на виното *Via Diagonalis*.

От примера е очевидно, че при избора на еноним решаваща роля играе експресивно-сугестивният потенциал на мотивиращата основа. Името не само образно информира за състава и качествата на продукта, но и създава позитивни усещания, активира представи за минало и традиции. Именно от тази многопластовост произтичат затрудненията при тълкуването и анализа на енонимите. Имената на българските вина се простират широко във времето и пространството и често са предизвикателство не само за езиковите, но и за енциклопедичните познания на потребителя.

Систематизацията на езиковия материал може да бъде осъществена от различни теоретико-методологични платформи и по различни класификационни критерии. В настоящото изследване изхождаме от твърдението, според което „неймингът е когнитивна процедура, при която стереотипи, концепти и фреймове се „претопяват” в имена” (Глушкова 2009: 243). Основните механизми, чрез които се осъществява този процес, са метафората и метонимията, позо-

като преносът на името може да се разгърне по линията: антропоним /топоним → име на винарна → серийно име на вино.

¹⁶ <http://telish.bg/bg/telish-wine-post/via-diagonalis-2008/>

ваванията на прецедентни явления, знаци, символи и т.н. Предложената двудялба на образно-информативни еноними (характеризиращи виното като продукт) и на емоционално-асоциативни еноними („описващи” възприятията и представите за виното), които по-нататък се диференцират в различни класове, е твърде условна, тъй като асоциативните препратки на имената могат да се разгърнат в различни посоки.

I. Образно-информативни еноними

1. Местоположение на лозята, район, особености на тероара:

- *El Mar, Salty Hills* (Пом.)¹⁷; *Black C* (СС); *Белоградчишки скали* (Маг.); *Сините скали, Oravinifera* (лат. ‘крайбрежна винена лоза’, ДБ); *Дзиндзифките, Белица, Volcano, Lava, 600*¹⁸ (Дам.); *Горчивка, Совата* (Св.); *Mezzek – White soil* (Бяла почва, КЕ), *Димча, Kotta 299* (Лов.)¹⁹, +359 (ВЛ).

2. Реколта, технология и обработка:

- *A good year* (МВ), *First vintage* (КЕ), *Oak tree* (дъб, Бр. М.), *Roto* (приготвя се в дъбови бурета с роторен механизъм, ТТ), *Single Barrel* (уникални купажи, приготвяни в единични барици, ТТ), *Black rack* (Бор.), *Самоток* (ШВ), *Trinity* (Мен.)²⁰.

3. Състав и компоненти (купажи):

- *Cluster* (‘грозд’, ДБ), *Twins* (‘близнаци, чифт’, КЕ), *K2* (Каберне совиньон и Каберне фран, Р.), *Seven Grapes* (КЕ), *4 Friends* (Тод.), *All in one* (Драг.), *Motley Cock* (‘шарен петел’, КР), *Sarva* (санскр. ‘всичко във всичко’, Драг.), *Lin 53* (Лов.)²¹, *Trilogy* (ХК).

4. Вид:

- младо вино: *Junior* (‘младши, юношески’, КЕ), *Femela* (‘млада жена’, ВЛ)
- снежно (ледено) вино: *Sense of snow* (КЕ), *Късен гроздобер* (Бор.)
- пенливо вино: *Искра* (Чирпан), *Криста* (Christa, Гърг.)

¹⁷ ‘Солениите хълмове’ – минералната чистота, която гроздето може да придобие само в района на Поморие.

¹⁸ 600 (Валогини) е име на местността, която се намира на 600 м надм. в. и на която се намират лозови масиви.

¹⁹ Северно от Сухиндол, на 480 м над морското равнище, се издига най-високата точка в Дунавската равнина – Сухиндолският връх. Това е отдавна изгаснал вулкан с кратер широк 8-9 м. Вулканичната пепел е богата на разнородни минерали, което прави почвата прекрасна за лозарство. На кота 299, почти под върха, се намира местността Стар Димча. Там са нашите лозя.

²⁰ Троица – серията е наречена така заради съвместната работа на трима технологи върху вината.

²¹ Носи името на старинния дървен съд, традиционно ползван в българското лозарство и винарство. Тази лимитирана серия вино е резултат от съчетаването на 35 лина грозде от сорта Каберне Совиньон, на 11 от Мерло, на 4 от Рубин и на 3 от Гъмза.

5. Цвят:

- *Eselmilch* (Магарешко мляко, Търг.), *Меча кръв* (Мен.), *ReDark* (Дам.), *Mare negro* и *Mare blanco* (Пом.), *Silver Angel* (Мид.), *Elements* (*fire* – червено вино, *earth* – розе, *wind* – бяло вино, ДБ).

6. Вкус, аромат:

- *Les Fleurs* ('цветя', КЕ), *Les Amandiers* ('бадеми', КЕ), *Trevume* (Маг.), *Pepper garden* (Бор.), *Synergy* ('взаимодействие', Мид.)

7. Качества.

7.1. Изключителност и престиж: *Uniqato* (Дам.), *Unique* (Пам.), *Nota Bene* (Мид.); *Solitaire* ('голям шлифован диамант'), *Platinum*, *Exclusive* (ДБ); *Karizma* ('изключителна дарба, талант', Драг.); *Nobile* (Лог.), *Noble* (Заг.), *Dominant* (Т/КР), *Dux* (Бор.), *Boutique* (Тод.), *Thracian gold* (Пам.), *Tiara* (Заг.), *Nimbus* (Т/КР), *Трофей* (ШВ), *Цар Симеон* (СС), *Marc Girardelli* (ДБ)

7.2. Индивидуалност и неповторимост: *BIN 40, 41* [...] (съкр. от нем. *Ich bin*, СС), *Monogram* (ВЮ), *Le Photographe* (вината от серията пречупват света през призмата на индивидуалността; Бр. М.), *One Only* (ДБ).

II. Емоционално-асоциативни еноними

1. Виното като вълшебство и мистика:

- *Zahir* (араб. 'набиващ се на очи', нещо незабравимо, обсебващо; Т/КР); *Zeyla* (траките пиели вино с омайни билки и изпадали в екстаз и дълги разговори с боговете; ШК); *Incantesimo* (ит. 'магия, заклинание', Лог.), *Incanto* ('очарование, магия', МВ), *Hypnose* (Лог.), *Enigma* (МЗ), *Thracians' mystery* (Тод.), *Vox Dei* (Бор.).

2. Виното като позитивна емоция.

2.1. Виталност: (младост, красота, любов, свобода, удоволствие, безсмъртие): *Amritta* (санск. 'нектар за безсмъртие', Драг.); *Arcobaleno* (ит. 'дъга', Мид.); *Soli Invicto* (ит. 'непобедимото слънце', ЕМ); *Solarra* ('слънчев', Пом.); *Пазва*, *Весело село*, *Детелина*, *Amarillis* (Вин.); *Rendez-Vous* (Маг.); *Le voyage*, *Encore* ('още'), *Smaraida* (Смарайда е очарователната съпруга на Атанас Буров, КЕ); *Stallion* ('жеребец', АЕ)²², *Carpe Diem* (Мид.)²³.

2.2. Романтичен спомен, носталгия, житейски опит, мъдрост: *Memento* (Мид.); *Before and After*, *Seasons of Memories*, *Cycle* ('кръговрат, колело, цикъл'; Бр. М.).

2.3. Приятелство, общуване: *4 Friends* (Тод.), *All in one* (добър повод, добра компания, добро място, Драг.), *Les Amis* (Бор.), *История без край* (ЕМ)

3. Виното като културно-историческа памет.

3.1. Имена на митологични или исторически лица и места: *Teres* (тракийски цар, основал през VI в. пр.н.е. Одриското царство, Тод.); *Strimon* (пок-

²² Името е инспирирано и от близостта на винарната до яз. Жребчево.

²³ От лат. крилата фраза: *Carpe diem quam minimum credula postero* (Хораций, „Оди“ I, 11, 7–8) – живей за мига.

ровител на р. Струма, Левуново), *Yatrus* (античен римски град в Северна България, ТТ); *Enira* (тракийска принцеса, БВ); *Pagane* (жрица на Тангра, ВЛ), *Orffeus* (Тод.); *Левент* (османска крепост от 20-те г. XIX в. Левент табия, Р.); *Mezzek* (с. Мезек, средновековна крепост от XI в., тракийска гробница; КЕ); *Ерелия* (старото име на с. Смилец; Рум.); *Мерул* (местността, където е открито Панагюрското златно съкровище; Рум.).

3.2. Изкуствено създадени имена, апелиращи към историята и традициите: *Halla* (по времето на социализма е секретно название на граничната зона между България и Гърция, КЕ); *No man's land* (10-километрова гранична зона, която по времето на социализма е разделяла България от южните ѝ съседки, Дам.); *Terra Antika* (ХК); *Historica* (Лов.); *От избата* (Бр.М.).

3.3. Предмети от материалната култура: *Черга* (Мен.); монети: *Pendar* (Т/КР), *Perpera* (ВЛ), *Aureos* (римска монета, сечена от Септимий Север, 193 пр.н.е., Св.); съдове: *Pitos* (тракийски съд за вино, Драг.); *Лин 53* (старинен винарски съд, Лов.).

4. Виното като интелектуално и естетическо преживяване.

4.1. Наука и технологии: *Quantum* (ДБ)²⁴, *Code* (QR код, ДБ).

4.2. Имена, вдъхновени от изкуството: стилове: *Arte Ante* (Пом.), *Le Cubiste* (Маг.); персонажи: *Arlecchino* (ШК); литературни произведения: *Rubaiyat* (О. Хайям; Прес.); изобразително изкуство: *Artis* (Лог.), *Gallery* (Тод.)²⁵, *Ars Longa* (ДБ)²⁶; музика: *Chanson* (ДБ), *Golden Rhythm* (Пом.), *Stradivarius* (ШК), *Chopin* (Concerto, Nocturne, Sonata, КЕ). Сериите вина на пианиста Иво Върбанов носят имена на музикални произведения, напр.: *Le Streghe* (Н. Паганини), *Wandering Shadows* (Хр. Йоцов), *Tuileries* (М. Мусоргски), *Florestan* (Р. Шуман), *En blanc et noir* (К. Дебюси), *Allegro Barbaro* (Б. Барток), *Violet Spring* (Р. Тосков), *Eusebius* (Р. Шуман), *La Puerta del Vino* (К. Дебюси). Вината от серията *Contemplations* ('съзерцание, размисление, очакване, проектиране', КЕ) представят различни теми за размисъл, като се използват елементи от изобразителното изкуство, литературата, науката, фолклора и т.н.

Представената класификация набелязва най-общо възможностите и ресурсите, от които бранд специалистите черпят вдъхновение за създаването на еноними. В идеализирания образ на продукта са елиминирани негативните оценки и асоциации (пиянство, пияница и пр.). На съвременния консуматор се внушава представата, че с всяка глътка вино той всъщност поглъща познание, мъдрост, традиция. Пиенето на вино се представя като съприкосновение със сакралното, като посвещение в тайнство и придобива едва ли не ритуални

²⁴ Етикетът е организиран около формулата, изразяваща принципа на неопределеността на Хайзенберг.

²⁵ В дизайна на етикетите са използвани творби от български художници, отличени в конкурса „Философията на живота и виното“.

²⁶ Цитат от сентенцията на Хипократ: *Ars longa, vita brevis est* (Животът е кратък, изкуството – вечно). Етикетите носят елементи от творби на Леонардо да Винчи, Рафаел, Чиголи, Брьогел.

измерения. То е дълбоко духовно преживяване, средство, чрез което се осъществяват романтични пътешествия във времето и пространството. Наред с това е източник на здраве, красота, дълголетие, като първичната му виталност и енергия все повече се преобразува в представата за хармоничен и природосъобразен живот.

Освен с оглед на прагматичните цели, обслужващи рекламата, винения туризъм и позиционирането на продукта на международните пазари, изобилието от чужди наименования²⁷ би могло да се интерпретира като следствие от отварянето на границите, навлизането на чуждестранни инвеститори и смесването на културите в глобализацията се свят. От позицията на традиционалистите подобна инвазия се възприема като заплаха за чистотата на езика, за етнокултурната идентичност изобщо. В светлината на динамичните промени, засягащи всички сфери на обществения живот, обаче, намират потвърждение други тези – за интернационализацията и интелектуализацията като основни тенденции в съвременните лексикални системи (вж. напр. Гутшмид 1998: 99). Известен баланс внасят реалиите и имената с българско звучене. Съпоставката с наименованията при други стокови категории, както и в други езикови контексти, би разкрила сходствата и различията в номинативните процеси, би потвърдила, доуточнила или набелязала и други тенденции.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бакърджиева, Г. 2012, Търговската марка – правни норми и речева употреба. *Specyfika leksyki i słowotwórstwa języków słowiańskich na przełomie XX I XXI wieku. Prace Slawistyczne* 136. Warszawa: SOW, 9–33.
- Брестнича, Р. 2004, *Управление на търговските марки*. София: УНСС.
- Глушкова, Т. С. 2009, Винопитие. В: Карасик, В. И., Стернин, И. А. (ред.). *Антология концептов*. Т. 7. Волгоград: Парадигма, 234–244.
- Гутшмид, К. 1998. Понятието тенденция в Пражката лингвистична школа и неговото значение за синхронното изучаване на славянските езици. In: Gladková, H. – Kříž, V. (eds.). *Slavica Pragensia ad tempora nostra*. Praha, 97–102.
- Димитрова-Годорова, Л. 2011, *Собствените имена в България. (Изследвания, анализ, проблеми)*. София: ИК ЕМАС.
- ЗВСН – Закон за виното и спиртните напитки. Обн. ДВ, бр. 45 от 15.06.2012, изм., бр. 15 от 15.02.2013 г. Достъп: <http://www.mi.government.bg/bg/library/zakon-za-vinoto-i-spirtnite-napitki-83-c25-m258-1.html>.
- Ковачев, Н. 1977, *Българска ономастика*. София: ДИ „Наука и изкуство“.

²⁷ Въпросът за транскрипцията или превода на имената заслужава специално внимание. Според ЗВСН (гл. VII, чл. 75, ал. 5) „задължителните и незадължителните данни се изписват само на български език или на български език и на един или повече от официалните езици на Европейския съюз върху етикетите на лозаровинарски продукти, произведени от винопроизводители, регистрирани по реда на чл. 27, и предназначени за българския пазар.“

- Колева, Кр. 2005, Между ономастиката и етнокултурата (виното в хремотонимията). В: *Състояние и проблеми на българската ономастика*. Т. 8. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”, 223–242.
- Knappová, M. 1992, *Názvy výrobků z hlediska funkčního a jazykového*. *Naše řeč*, r. 75, č. 4, 113–119.

ИЗТОЧНИЦИ

АЕ: Анжелус естейт; **Бор.:** ВИ „Боровица”; **Бр.М.:** ВИ „Братя Минкови”; **Вин.:** Винал АД – Ловеч; **ВЛ:** Вила „Любимец”; **ВЮ:** Вила „Юстина”; **Дам.:** Винарна „Дамяница”; **ДБ:** Домейн Бойар; **Драг.:** Винарско имение „Драгомир”; **ЕМ:** ВИ „Едуардо Миролио”; **КЕ:** Катаржина естейт; **Лог.:** ВИ „Логодаж”; **Лов.:** Ловико Сухиндол / Лозари; **Маг.:** ВИ „Магура”; **МВ:** Меди Валеи; **Мен.:** ВИ „Менада”; **МЗ:** ВИ „Малката звезда”; **Мид.:** Мидалидаре естейт; **Пам.:** ВИ „Памидово”; **Пом.:** Поморие „Черноморско злато”; **Р.:** Винарска къща „Русе”; **Рум.:** ВИ „Румелия”; **Св.:** Винарна „Свищов”; **Т/КР:** ВИ „Телиш” и „Кастра Рубра”; **Тод.:** ВИ „Годоров”; **ТТ:** Тера Тангра; **Търг.:** ЛВК Търговище; **ХК:** ВИ „Хан Крум”; **ШВ:** Шато де Вал; **ШК:** Шато „Копса”.

РОМАНОЛОГИЯ ЛИ ? ДНЕСНИЯТ БЪЛГАРСКИ РОМАН МЕЖДУ ПАЗАРА И ЕКСПЕРИМЕНТА

Младен Влашки

The article traces the current state of Bulgarian novel born of the new socio-cultural contexts. Her accent was placed on the writers who experiment with the novel form as Svetozar Igov Elena Aleksieva Nedialko Slavov and others.

Съвременният български роман от началото на ХХІ век чертае интересни траектории в своето движение. Две от тях са основни: по-широко разпространената се опитва да намери отговор на въпроса, как да се спечели читателско внимание, големи тиражи и преводимост на чужди езици; по-интересната и художествено продуктивна е насочена към експериментите в самата жанрова форма. Първата траектория преминава през различни жанрови, пазарни и медийни стратегии, а втората – през формулата за „романи, които създават литературна теория“. Уви, за една трета възможност – романи, които пораждат обществени дискусии, публичността в България не е достатъчно развита.²⁸ Засега двете стратегии рядко се припокриват, а когато това все пак се случва, например във „Физика на тъгата“ на Г. Господинов или „Сестри Палавееви“ на Алек Попов, то става на цената на определени компромиси. Или казано с други думи – жанровото писане и модерните графосфери (напр. различ-

²⁸ Тезите на Александър Къосев изложени в неговия „Не-радикален манифест, написан с помощта на чуж“ (Къосев 2005: 69–117) и потвърдени чрез изследването „Читателски практики в България 2009–2010“ (Алфа Рисърч 2010) са в общи линии следните: „Съвременната българска литература не е престижна, тя е слабо видима, няма отчетлив и позитивен публичен образ и слабо допринася за развитието на масова читателска култура. В годините на прехода тя е престанала да бъде важна национална културна институция (каквато българската литература традиционно е била до 80-те години на 20-ти век) и се е превърнала от в сравнително изолирана културна мрежа. Съвременната художествената литература с високи претенции /одобрявана от критиката и получаващата престижни награди/ в България всъщност се маргинализира – и то въпреки високият процент на хората, които твърдят, че между предпочитаните жанрове за четене художествената литература е на първо място.“ Налице е „медиатизация“ и/или „маркетингизация“ на читателските „елити“ – техните художествени четива са главно в три сфери: 1. образователни спомени (като за тази сфера не е ясно, дали те наистина четат училищните класици, или просто ги споменават); 2. автори и заглавия, които имат постоянно медийно присъствие, или около които има медиен шум; 3. бестселъри, добре промотирани и рекламно представени автори и заглавия. Казано по друг начин – активното четене не разполага с автономни канали за спечелване на културно и социално влияние – неговата известност и желаност са пречупени през други канали, различни от тези на самата печатна книга.“

ните видове интернет публикации) не са създали все още значими образци, докато експерименталното отношение към романа провокира неговото развитие както в тематично отношение, така и по отношение на формата. Благодарение на някои нови социокултурни механизми – като отделните конкурси за роман²⁹ например, все по-„видими“ в националния литературен процес стават и имената на авторите, които експериментират. Тази тенденция е още млада, но благодарение на романи като „Възвишение“ (2011) на Милен Русков или „Марма, Мариам“ (2010) на Теодора Димова кара читателската публика да обръща повече внимание и към „невидимите“ за пазара досега добри български автори.

Общата външна картина на романовото поле е приблизително следната – за последните десетина години могат да се изброят около 700 автори на романи (Влашки 2014) (сайтът на Фондация „Елизабет Костова“, подкрепен от Външно министерство на Р България, т.е. донякъде официализиран, с категоричното заглавие „Съвременни български писатели“ наброява обаче само около 40 имена, при това и на поети); на година се публикуват между сто и петдесет и двеста български романа (за обявения в началото на 2014 от издателство „Сиела“ конкурс за непубликуван роман по данни на издателството са постъпили 400 ръкописа³⁰), до конкурсните процедури достигат по около 70–90 заглавия на година, интензивността на нови появи (автори и заглавия) е значимо нарастваща след 2005 г., полето на романовото присъствие е трудно обозримо поради липса на фокусирана литературно-критическа дейност, а и бива отразявано медийно в силно изкривени перспективи, почиващи на рекламно-търговски подходи и на субективно-групови отношения (голяма част от т. нар. блогове, както и участия във фейсбук всъщност са спонсорирани от отделни издателства или поддържат добрите отношения между пишещи ро-

²⁹ Най-значими са Конкурсът за роман на годината (между 2005 и 2009, организиран от фондация „ВИК“, продължен след това от НДФ „13 века България“), конкурсът за проза на книжарска верига „Хеликон“ (от 2002 г.), Националната награда в областта на книгоиздаването „Христо Г. Данов“ (учредители са Министерство на културата, Национален център за книгата (не съществуващ днес) и Община Пловдив през 1999 г.), Националната литературна награда „Елиас Канети“ (учредена от Община Русе със съдействието на Международно дружество „Елиас Канети“ през 2005 г.).

³⁰ На пръв поглед този обем е стряскащ, но в сравнение с някои статистически данни става по-ясен. Пазарният дял на романите в Обединеното кралство през 2008 г. е 32% (това процентно съотношение е характерно за европейските страни); по статистически данни в България през 2013 г. са публикувани като първи издания 1760 заглавия художествена литература (такъв е обичайният брой годишно, вкл. и преводните, разкази, поезия и т.н., но статистика на продажбите няма). В подобни ориентири 400 заглавия са и малко, и много – т.е. всичките кандидати от конкурса да бъдат публикувани, пак процентът на предлагане няма да стигне повече от 22–25%. В същото време потреблението заявява 36,9% предпочитание за романовата форма (но само 8% от тях се опасят към съвременния български роман) (Алфа Рисърч 2010), т.е. съобразно очакването 400 броя са много.

мани журналисти, пи-ар специалисти, сценаристи, рекламисти и т.н.). Днешната „необозримост“ на българския роман не може да бъде преодоляна и чрез погледа на българската литературна теория за романа. Ако приложим нейните основни схващания за трите тенденции в развитието на българския роман – епизираща, лиризираща и циклизираща (Конедарева: б.г.), ще можем да опишем днешния процес донякъде. Безспорно към епизиращата тенденция принадлежи творчеството на Владимир Зарев, наречен от немската критика „Българският Балзак“, както и творчеството на силно подценения и „премълчаван“ Атанас Липчев. Лиризиращата тенденция в чист вид можем да открием при Емилия Дворянова не само в романа ѝ „Концерт за изречение“ (2008). Най-разпространен е принципът на циклизиране на разкази до романова форма – „Майките“ (2005) на Теодора Димова, „Стадионът на старата госпожа“ на Николай Петков (2012, макар в книжното тяло да не е отбелязана жанровата принадлежност на разказванията), „Понякога ангели“ (2014) на Емил Тонев или „Презапис или Другият куфар в Берлин“ (2013) на Борис Минков са само някои от многото добри примери. Има и автори, които съчетават тенденциите – Недялко Славов във „Фаустино“ (2010) и „Портрет на поета като млад“ (2013) комбинира лиризиращи форми с циклизиращи техники. Моделът обаче отказва да сработи спрямо една част от днешното българско романово творчество – например при „Господ слиза в Атина“ (2012) на Александър Секулов, който съчетава в романовата форма „нов документализъм“ с техники от салонната драма или спрямо „Свят за изпиване“ (2009) на Ясен Атанасов, който преплита приказки, пътеписи и криминални сюжети, или във връзка с „02. Екзистенциален роман“ (2012) на Ивайло Борисов, чийто език е вгледан иронично в стереотипите и менталните патологии на днешния българин. По-важно е обаче, че същият този модел не обръща внимание на цялата онази продукция, който по времето на изработването му е била обобщавана като „масова литература“, а днес заема значимата част на романовото производство в България, при това от автори с „разпознаваеми“ имена като Людмила Филипова, Иво Сиромахов и цялата вълна от „вулгарни“ или „вулгарно-документални“ романи, започнала в творчеството на Христо Калчев и продължена от „шумни“ имена като Георги Стоев, Петър Христов, Атанас Панайотов.³¹ Подобна книжнина, която прилича на пряко продължение на четивата от жълтата преса, има своето обяснение от една страна в липсата на ясно разграничение между художествена литература и литература въобще – или казано с други думи в криворазбирането на същината на „постмодерното“, от друга – в особеното състояние на читателските потребности в

³¹ За да не бъде разбран невярно – подобен тип четива нямат литературно-художествена стойност, но се радват на висока рекламна и пазарна популярност. Така например в анотацията за автор на издателство „Черноризец Храбър“ с прякор Краставицата четем, че той „е най-четеният български писател за всички времена“ (2008), издателство „Персей“ ни уверява, че романът на София Х. „Секът и София“ е българският отговор на „Секът и градът“ (2009) и т.н.

България: „С идването на 1989 г. не толкова се разкрянаха двери към бъдното, колкото зейнаха врати към миналото. При справянето с непрозрачността на ставащото, при търсене на собствена позиция... дори и сравнително справилите се с индивидуализацията потърсиха аргумента на кръвта, на семейството... След падането на Стената приливът на твърде много нов свят в края на краищата извика като защитна реакция усърдната реакция на стария („класически“ за този колектив)...; инфилтратите на постмодерността бързо се оказаха миксирани с доста масивни отломъци от предмодерност.“ (Пелева 2012: 265). Ако обобщим – липсата на ясен критерий за „висока“ и „масова“ литература е преодолян преди да бъде създаден и поради това не се използват стратегиите на „масовото“ за разпространяване на познание и за „романов тип“ анализиране на света, а „масовото“ задоволява нараненото чувство за справедливост, „просветлява“ скритото, допуска „забраненото“ и т.н. Тази стихия засега не е овладяна от българските автори на романи. Овладяна е обаче от пазарните подходи.

Най-подривният пример по посока на експериментирането откриваме в книгата на Светлозар Игов „Там на Балканите. Романология“ (2012). Можем да го определим като провокация към „свързващо четене“, което би трябвало да е рецептивна нагласа, произтичаща от циклизиращата тенденция. Следвайки една стара идея, заимствана от Филип Лаку-Лабарт, Жан-Люк Ннаси, че „самата теория за романа трябва да бъде роман“ изследователят на романовия жанр, литературният историк и писател Светлозар Игов предлага нещо неочаквано на читателя – в своя прочит, със своето въображение да „донапише“ романа, който той сам не е могъл да напише в обичайния вид за един епически повествователен текст. В ситуацията, в която в България вече всичко се нарича роман (защото е престижно, защото се търси и т.н.), да издадеш подобна книга с намека, че е роман, но не съвсем, и в същото време тя наистина да носи романов дух (за разлика от много други писания, които се маскират като романи), е провокативен жест не толкова и единствено към жанровите форми, колкото към процесите в литературната система и хоризонтите на очакване в нея. При един малко по-друг поглед, насочен не толкова към българския социален и национален *réssentiment*, колкото към играта с жанровете, „Там, на балканите“ може да се прочете като роман за романа. В този случай взаимнообвързаността на отделните части не би могла да се възприема от интерпретиращия читател еднозначно в смисъла на написаното от автора обяснение като например: „Включването в повестта „Господинът от Балканите“ на герои от романите на Димов, Талев и Станев почти ме задължи да вмества в Приложенията и статията „Третият случай“, която е моят интерпретативен ключ към четенето на тези трима – вече класически – български романисти.“ (Игов 2012: 261). Защото, ако нещо видимо го е „задължило“ „да включи“ и т.н., кое му е наложило още в съдържанието, изнесено най-отпред в книгата, да посочва жанрови определения и то такива, каквито навярно световната литература не познава — като „затънгена драма“ или „мобифонна новела“. Но и в тази посока професорът също дава ключ, само че „скрит“.

Той се намира на стр. 250 и е свързан с разбирането му за „родното“ в жанрово отношение: „Новата българска литература също не е автохтонна, а рецептивна, възниква чрез превод и побългаряване на вече разработената в европейските литератури жанрова и стилова система.“. В тази посока на възприемане срещу възможните „наши жанрове“ се изправят моделите на Чеховата, на Иво-Андричевата литературност, изобщо на интертекстуалния подход, който е „онагледен“ в жанра „работна тетрадка“, а полагането на този „конфликт“ в контекста на властовите напрежения (идеологически, политически, модни тенденции – пределно ясно посочени в текстовете от „Приложението“) задава параметрите на един истински романов сюжет. Романов най-вече поради обусловеността му от Бахтиновото разбиране – литературното слово да се възприема „не като неподвижна точка на фиксиран смисъл, а като кръстосване на текстови повърхности, като диалог“ (по думите на Юлия Кръстева). Независимо по кой път на прочита ще тръгне читателят на книгата „Там, на Балканите“, той непрестанно ще бъде провокиран от експеримента на писателя и професора литературовед Светлозар Игов да преосмисля и образа на балканския българин, и образите на жанровете, и разказа за тяхната историческа съдба, и техниките, с които се създава една творба в полето на литературния род епос, от който произлизат както лириката, така и драмата. Особено ценна в контекста на актуалния литературен български процес е „работната тетрадка“ за повестта „Господинът от Балканите“ — ценна е като културен жест към всички онези, които биха желали да станат писатели, а и към мнозина, които мислят, че са такива.

Писането, социалните роли около него и отнетата от пазарните стратегии свобода на твореца са теми и на други „експериментиращи“ романи. „Нобелистът“ (2011) на Елена Алексиева представлява силно разработен от писателяското въображение тематичен и мотивен комплекс, познат от разказа ѝ „Читателска група 31“: поглед към системата за социално съществуване на литературата. Романовата им трансформация преминава през жанра на детективското четиво. Зад привидната „лекота“ на този жанр обаче ясно „се крият“ сложните въпроси на днешното ни живеене – ценности или фалшиви представи, лично пространство или отдаване на натиска на „системата“, какво става с човешкото начало в свят, в който хуманитарните подходи са подменени от маркетинговите. Първоначалното разделяне на прочитите на романа е симптом за проблеми в овладяването на отношенията между жанровите хоризонти на очакване у читателя и апелната структура на романовия текст – т.е. проблем от полето на литературната комуникация. В същото време тъкмо това разделяне е знак, че в новата българска литература протичат процеси на „ставане“.

„Портрет на поета като млад“ (2013) е вид „продължение“ на линията, започната в прозата на Недялко Славов с „Филипополски разкази“ (2008) и развита в романа „Фаустино“ (2011). И в същото време е определено нещо ново и различно. Формата е запазена – събитията се предават като отделни фрагменти, със свое начало и край, ритъмът на отделните „фрагменти“ е под-

чинен и на цялото – изобщо в прозата на Славов влиянието на поетическия му „Аз“ е силно и като образотворен механизъм, и като ритмическо структуриране, и като тълкувателна логика. Разликата произтича от няколко нови настройки на автора спрямо романовите възможности: произтича от смяната на повествователната гледна точка – аз-повествованието, съчетано с дневникови и поетически записи, намалява момента на магичност, който е силен акцент във „Фаустино“, за сметка на една убедителност, че разказаната история е възможно действителна; произтича от променената тематична перспектива – сега не става въпрос за съзряването и оформянето на младия мъж, а за неговата осъзната роля на поет в един непоетичен като обществено съжителство свят. Метафората за „поета като божествен редактор на света“ е превърната в гръбнак на сюжета – действителният романов свят се гради ту в словата на апаратчици, подслушковци и предали духа си хора, ту в записите (отчасти и в ироничните слова) на поета – така в романовото действие се ражда и една поема като поетично и поетическо огледало на прозата в действие. Този типичен за романовия жанр многоглас превръща изображения свят не в исторически правдиво, а в исторически логично отражение, в което обаче се разполагат и подривни мотиви, които чрез хумора осветляват нечовешката същина на социалистическото съжителство. И макар време-пространството на романовия свят да връща читателя към „отминали времена“, посланията му са силно актуални за днешния ден, в който „литературата е маргинализирана“ поради трансформации на скритото консуматорство от социалистическата идеология в открито маркетингово и пазарно-консумативно отношение към света.

Няколкото примера, посочени по-горе, са част от тенденция за днешния български роман да се обръща и към себе си, и изобщо към творческия акт на разказването и неговите социални измерения, която можем да открием и в „Разруха“ (2003, с десет издания до 2014 г.) на Владимир Зарев; „Лаканиански мрежи. Блогороман“ (2005) на Златомир Златанов, „Адриана“ (2007) на Теодора Димова, „Лятото на неудачниците“ (2010) на Галин Никифоров, „Студентът по хармония. Балада за Виктор Пасков“ (2012) на Красимир Дамянов и др. И макар тази тенденция да се осъществява от по-скоро „невидимите“ за българския пазар (изключението Владимир Зарев се случи след пробива му на пазара в Германия) автори, без експерименти в жанровото поле и „видимите“ романи и романисти биха загубили напълно предизвикателствата на литературността. И тогава не само авторът ще бъде мъртъв.

ЛИТЕРАТУРА

- Алфа Рисърч, 2010, *Читателски практики в България 2009–2010*. Изследване, проведено от Алфа Рисърч и Академична лига за Югоизточна Европа в периода ноември 2009 г. – юли 2010 г.
- Влашки, М. 2014, *Романология ли?* Пловдив: Хермес.
- Игов, Св. 2010, *Там на Балканите. Романология*. Пловдив: Жанет 45.

- Конедарева, Илв. б. г., *Българската теория за съвременния роман. Критическа рецепция на романа през 50-те – 70-те години на XX в.* <http://www.slav.unisofia.bg/naum/node/1777>.
- Къосев, Ал. 2005, *Леята от Гьотинген*. София: Фигура.
- Пелева, И. 2012, *Деца на по-малки богове*. София: Просвета.

БЪЛГАРСКОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ ВЪВ ФРАНЦИЯ МЕЖДУ КНИЖОВНАТА НОРМА И РАЗГОВОРНИ ПРАКТИКИ. ПРИМЕР С УПОТРЕБАТА НА *ДЕТО*

Снежана Гаджева

In the present paper we discuss the different uses of the lexical item *deto* which are typical for the spoken Bulgarian. After a brief theoretical overview, we examine its functions as a relativizer, subordinator and as part of subordinating conjunction. We analyze examples from different sources and give their corresponding constructions in the standard language.

След основаването на катедрата по български в Националния институт за източни езици и цивилизации (Institut national des langues et civilisations orientales – Inalco) в Париж през 1933 и издаването на първата българска граматика на френски език на Л. Болийо през същата година (Beaulieux 1933), българското езикознание във Франция се развива както в синхронен, така и в диахронен аспект. Изследванията се провеждат в рамките на славянското, балканското и съпоставителното езикознание, в сътрудничество с Института по славистика (Institut d'études slaves), Центъра по балканистика (Centre d'études balkaniques) при Inalco и Националния център за научни изследвания (Centre national de la recherche scientifique).

Научните трудове и публикации са предимно в областта на морфологията, синтаксиса и лексикологията, като характерното за тях е, че се основават предимно на писмената книжовна норма. Сред езиковедите, допринесли най-много за развитието на българското езикознание във Франция, бихме могли да споменем имената на Роже Бернар, Жак Фьойе, Златка Генчева, Георги Армянов, Мари Врина-Николов.

Предизвикателствата, пред които е изправено българското езикознание във Франция днес, са тясно свързани с целите на академичната програма на катедрата по български в Inalco – единственият френски университет, който предлага цялостен редовен курс на обучение по български език, литература и цивилизация. Един от приоритетите на преподавателската и изследователската дейност в областта на езика, извършвани в този институт, е да отразяват съвременното развитие на книжовната норма и влиянието на разговорните практики върху нея (Armiyanov 2013; Гаджева 2014), с които студентите се запознават в процеса на обучение, изучавайки съвременни литературни и публицистични текстове, слушайки актуални аудио- и видеозаписи, разговаряйки с носителите на езика.

Широкото използване на лексемата *deto* в разговорната българска реч, на което е обръщано внимание (Дачева – Тишева 2005) и липсата на подробен дескриптивен анализ, отразяващ различните ѝ употреби в съвременния език,

мотивираща идеята да се спрем в настоящото изследване на нея в синхронен аспект³².

1. Дефиниране на лексемата *дето*

Според българската граматологическа и лексикографска традиция *дето* се дефинира като лексема, която по произход се свързва с относителното наречие за място *където* с вариант *гдето* и, която изпълнява съюзна функция в състава на сложните изречения.

За разлика от *Речника на българския език* (РБЕ 2006: 792–795), в който са дадени две отделни заглавки за *дето*: първата като наречие съюз и относително местоимение съюз и втората като съюз, в *Българския тълковен речник* (БТР 2002: 167) е посочена една заглавка с три значения: наречие-съюз, относително местоимение-съюз и съюз. Въпреки тази разлика и двата речника отбелязват със стилистичната бележка *разг.* характерната за *дето* разговорна маркираност. Според Г. Дачева и Й. Тишева (2005: 390–391), които наблягат на тази особеност, лексемата *дето* може да бъде определена като „маркер за разговорност”, както в устното общуване, така и в писмените текстове.

В своята *Морфология* Р. Ницолова отнася *дето* първо към две подкатегории на относителните думи: относително местоимение за лице и относително наречие за място и го определя като абсолютен релатив и след това към категорията на съюзите, чиято сфера на употреба е битово-разговорната реч (Ницолова 2008). Подобно дефиниране откриваме и в *Грамматиката* на БАН (ГСБКЕ 1983) и тази на Ж. Фьойе (Feuillet 1996) – *дето* се използва както като подчинителен съюз, така и като неизменяем релатив.

В граматиката на Т. Бояджиев, И. Куцаров и Й. Пенчев (1998: 505) *дето* заема място сред категорията на комплементизаторите и се дефинира като „формална връзка – съюз (по произход релатив)”, която се различава от местоименията по вида на позицията си в състава на изречението (пак там: 582). Към тази дефиниция се придържат в статията си и Г. Дачева и Й. Тишева (цит. съч.).

В светлината на балканистиката *дето* се разглежда като балканизъм, тъй като има съответствия в гръцки, румънски, албански и в известна степен в сръбски и хърватски (Sandfeld 1930: 107; Асенова 2002: 109–110).

От този кратък теоретичен обзор относно статута на *дето* става ясно, че тази лексема се анализира по различен начин от езиковедите: за едни тя е преди всичко релатив, за други по-скоро комплементизатор. Без да смятаме за нужно да заставаме зад една или друга дефиниция, в следващите части ще разгледаме подробно употребите на лексемата *дето*, които според нас са основни: като абсолютен релатив, като подчинителен съюз (субординант) и като съставна част на сложни подчинителни съюзи. Посочените примери са извадени от различни корпуси: литературни произведения, филми, съвременна българска реч, интернет форуми, част от които се използват в учебните заня-

³² За употребите на *дето* във възрожденски текстове вж. Дачева – Тишева (2005).

тия по български в Inalco. Към примерите с *дето*, характерни за разговорната реч, се посочват систематично и синонимните им конструкции от книжовната норма.

2. Употреба на лексемата *дето* като абсолютен релатив

Една от основните употреби на *дето* е като релатив при въвеждането на подчинени определителни изречения, в които се използва на мястото на характерните за книжовната норма относителни местоимения *който*, *която*, *което*, *които*. Подобно на тях *дето* може да бъде отнесено към предхождаща го дума (антецедент или опора) в главното изречение от различни по вид лексикално-семантични групи: имена, местоимения или именни групи. От гледна точка на службата, която изпълнява в подчиненото изречение, антецедентът може да бъде подлог (1), пряко (2) или непряко допълнение (3), с които *дето* не се съгласува по род и число за разлика от относителните местоимения (1б-2б-3б):

(1) а. *Такива като мене, дето си търсят дружинка.* (реж. И. Трифонова, *Писмо до Америка*, 2000)

б. *Такива като мене, които си търсят дружинка.*

(2) а. *Визирам едни дънки, дето видях наскоро с надпис „чисто ново“.* (olx.bg, 3.04.2012)

б. *Визирам едни дънки, които видях наскоро с надпис „чисто ново“.*

(3) а. *А за козметиката, дето ми казахте, аз сега гледам да си ги поръчам.* (mamaibebе.com, 28.04.2012)

б. *А за козметиката, за която ми казахте, аз сега гледам да си ги поръчам.*

Поради граматичната си неизменяемост *дето* се дефинира като абсолютен релатив, чиято употреба е лесно усвоима и бързо приложима в говорните практики не само на носителите на езика, но и на изучаващите български. Това би могло да се сметне за основателна предпоставка за евентуалното му навлизане и в книжовната норма.

Въпреки това следва да се подчертае и една важна особеност при тази употреба. Тъй като *дето* не носи никаква граматическа информация за опората в главното изречение, т. е. то „не може да осигури референция“ (Бояджиев–Куцаров–Пенчев 1998: 582), се налага употреба на лично местоимение в подчиненото изречение за изразяване на кореферентността. Така опората в главното изречение и анафоричното местоимение в подчиненото, като кореферентни думи, носят еднакви индекси (те са коиндексирани).

Задължителността на употреба на кореферентното местоимение зависи от неговата служба в изречението. Когато опората в главното изречение е подлог в подчиненото изречение, тогава кореферентното местоимение се изпуска задължително:

(4) а. *Такива като мене, дето си търсят дружинка.*

б. **Такива като мене, дето те си търсят дружинка.*

В случаите, в които опората е пряко допълнение в подчиненото изречение, употребата на краткото винително местоимение е по избор:

(5) а. *Ти тая песен, дето ще я търсиш, по телевизията ли ще я дадете?* (реж. И. Трифонова, *Писмо до Америка*, 2000)

б. *Ти тая песен, дето ще търсиш, по телевизията ли ще я дадете?*

Сходно изразяване на кореферентност се наблюдава и в изречения, в които *дето* се отнася към антецедент в главното изречение, изпълняващ функцията на непряко допълнение в подчиненото изречение. Граматическата връзка с антецедента се изразява отново от лично местоимение, употребено с кратка дативна форма (6а), когато съответства на предложна конструкция с *на* (6б), или с пълна местоименна форма (7а), когато съответства на конструкции с други предлози (7б):

(6) а. *Само тоя твоя колега, дето му даде телефона да снима, трябваше да го научиш да го държи с твърда ръка.* (btv.bg, *Аз, репортерът*, 14.02.2011)

б. *Само тоя твоя колега, на когото даде телефона да снима, трябваше да го научиш да го държи с твърда ръка.*

(7) а. *А дядо Коледа ни донесе багер, дето [синът ми] си игра с него точно 5 минути.* (mamaibebe.com, 20.12. 2008)

б. *А дядо Коледа ни донесе багер, с който [синът ми] си игра точно 5 минути.*

В случаите, когато опората е непряко допълнение в подчиненото изречение, въведено с *дето*, употребата на кореферентно местоимение е задължителна (8а-8б). Изпускането на анафоричното местоимение (8в) би довело в някои случаи до смислова промяна в следствие на налагащия се различен синтактичен анализ – вместо непряко допълнение в подчиненото изречение, опората се превръща в негов подлог:

(8) а. *Е, не говоря за разните началници, дето им работят без пари.* (И. Джеракаров, *Направи къща и умря*, LiterNet, 13. 05. 2006)

б. *Кой ще е тоя глупак, дето ще казва вместо постур – прустор, дето на него се простира прането!* (Х. Карастоянов, *Търси се куче. Порода кралски пудел*, LiterNet, 4. 04. 2003)

в. *Е, не говоря за разните началници, дето работят без пари.*

Макар и по-рядко кореферентното местоимение може да бъде удвоено или подчертано интонационно с цел да се наблегне на този елемент в подчиненото изречение:

(9) а. *Много яка книга е „Кристален пламък” и много искам „Звезден огън” и другата, дето нея я знам.* (kaldata.com, 1.10.2008)

б. *Секретарката, дето на нея ѝ дадох документите, ме пита за тебе.*

В края на тази част, бихме искали да обърнем също внимание на два случая, в които заменяемостта на книжовните относителни местоимения с *дето* е невъзможна. Става въпрос за относителни подложни изречения, в които относителните местоименията се явяват в самостоятелна употреба, без да имат опорна дума:

(10) а. *Който се смее последен, се смее най-добре.*

б. **Дето се смее последен, се смее най-добре.*

Вторият случай, при който *дето* не може да замести относителното местоимение, е при наличието на съставно именно сказуемо в подчиненото изречение:

(11) а. *Специалистът, който си ти.*

б. **Специалистът, дете си ти.*

3. Употреба на лексемата *дето* като субординант

Освен като релатив, *дето* може да бъде употребено и като субординант за въвеждане на различни по функция и значение подчинени изречения. Много често те са подчинени обстоятелствени за място (12а) и посока (12б) и подчинени определителни в смисъл на обстоятелствено пояснение (12в). В тази случаи *дето* заема мястото съответно на *където* / *гдето* или *в* + *който*, *която*, *което*, *които*:

(12) а. *Скоро минах край мястото, дете се беше случила катастрофата, но не спрях.* (П. Вежинов, *В един есенен ден по шосето*, LiterNet, 13.01.2004)

б. *Те обичат да пътуват, дете ги води сърцето.*

в. *Влязохме в селото, дете живееше баба ми.*

Конструкциите от типа *дето ...*, *там и ...*, съответно в книжовния език *където ...*, *там и ...*, в които подчиненото обстоятелствено и главното изречение съдържат различни, но близки по стойност числителни имена, служат за изразяване на незначителна разлика в даден контекст (13а). Специфичното е, че *дето*-изречението винаги заема начална позиция (13б) и е следвано обикновено от по-малкото по стойност числително име:

(13) а. *Дете двама души, там и трима.*

б. **Там и трима, дете двама души.*

Друга разпространена употреба на *дето* е на мястото на комплементизатора *че* при въвеждане на подчинени допълнителни изречения след глаголи в главното изречение като *разбирам*, *зная*, *виждам*, *гледам* (14а) и безлични глаголи (14б). *Дето*-изречението служи и за изразяване на причинност, когато замества елемент във функция на непряко допълнение (14в), в случая на мястото на книжовното *за това, че* и на народното *задето*, *загдето*. Наблюдава се също така, отново вместо *че*, и при подчинени подложни изречения след съществителни като *факт*, *събитие* (14г):

(14) а. *Да, знай, дете нея ще вземеш.*

б. *Не стига, дете не разбира, ами се меси.*

в. *Извини ме, дете те обидих.*

г. *Че остарявам, говори и фактът, дете не ми се празнуват и рождените дни на децата.* (bg-mamma.com, 30.11.2011)

Отново при подчинени обстоятелствени изречения, но този път на мястото на книжовните конструкции *вместо да*, *наместо да* за изключване на действието, обозначено от глагола в подчиненото изречение:

(15) *И си казах – дете ще давам пари за път и ще губя време да ходя до брокера, по-добре просто да ида в банката.* (kadebg.com, 16.06.2014)

Тук е важно да се отбележи възможната едновременна употреба на *дето* с бъдеще време, която е по-често срещана от конструкциите *дето да*.

4. Други употреби на лексемата *дето*

Наред с употребите на *дето* като прост субординант, се наблюдават и негови употреби като съставен елемент на сложни подчинителни съюзи. Например при въвеждането на подчинени обстоятелствени изречения, изразяващи отсянка на отстъпване, на мястото на релатива за място *където* в *където и да*:

(16) *А, то моят сън, дете и да го прекъснеш, все ще остане.* (Д. Вълев, *Седем дни*, 2001)

Когато тази конструкция е следвана от глагола *съм* в сегашно време или от миналото причастие *било*, тя изпълнява функцията на наречие, чийто смисъл е „навсякъде, независимо къде“:

(17) *Трябва да спра да чета дете и да е, каквото и да е.* (segabg.com, 1. 07. 2014)

Друга съставна употреба се наблюдава при заместването на комплементизатора *че* в подчинителната конструкция *освен че*. Тогава глаголт в подчиненото изречение носи смисъла на действие, което се включва към семантиката на действието на главния глагол, ако той е в положителна форма (18а). Обратно, когато главният глагол е в отрицателна форма, действието, обозначено от подчинения глагол, се изключва от неговото семантично поле (18б):

(18) а. *От тази част научаваме, че книжовният език, освен дете е елитарен, писмен и престижен, е също така масов и устен.* (В. Трендафилов, *Стандартът в езика*, LiterNet, 24. 02. 2006)

б. *Не прави нищо, освен дете присъства и изглежда добре.*

Подобно противопоставящо значение има и употребата на *дето*, когато се използва с наречието *само*, на мястото на книжовното *само че*. Глаголт в *дето*-изречението служи за ограничаване на съдържанието на глагола от предходното главно изречение:

(19) *С него си приличаме като черешови костилки, само дете той е с една глава по-висок от мене.* (М. Стомин, *У Уе*, LiterNet, 20. 10. 2013)

Конструкцията *само дете* може да служи и за въвеждане на самостоятелни изречения от типа *само където*, в които подчертава, че дадено действие е неоправдано или безсмислено:

(20) *Само дете ме води на лекар, нищо ми няма.*

Не по-малко интересна е употребата на *дето* на мястото на релатива за начин *както* при въвеждането на вметнати изрази. Широко разпространение в разговорната реч *дето се вика*, *дето се казва* и *дето има една дума*, по-рядко *дето има една приказка* служат за цитиране на чужди думи (21а) или на общоизвестна мисъл (21б):

(21) а. *И аз съм така: намирам се на работа само да не стоя вкъщи... Поне една котка да имахме, дете се вика.* (А. Койчева, *Есенно писмо*, LiterNet, 19. 11. 2005)

б. *Щото откак прописах стихотворения миналата година, вече нали съм и аз от изкуството. Творец, дете има една дума.* (А. Добрева, *Писмо до Минка*, LiterNet, 5.04.2011)

От посочените примери става ясно, че сферите на употреба на лексемата *дето* са различни по функция и значение. Техният подробен дескриптивен анализ в синхронен план е от значение както от гледна точка на изследването на разговорните практики, така и от гледна точка на тяхната връзка и взаимнозаместителна употреба със синонимни лексеми и конструкции от книжовния език. Това би допринесло, от една страна, за изясняване на предпоставките за възможното навлизане на някои употреби на *дето* в книжовната норма. От друга страна, би било интересно да се проследят промените, които настъпват в следствие на взаимното влияние между модели от разговорната реч и книжовния език, с цел да се направи систематизация на остаряващи, разпространяващи се и нови значения. Анализът на употребата на *дето* би могъл да бъде разширен в съпоставка с подобни лексеми от други езици, в частност от балканските езици, с цел да се установят приликите и разликите.

ЛИТЕРАТУРА

- Асенова, П. 2002, *Балканско езикознание*. Велико Търново: Фабер.
 БТР, 2002 – *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство.
 Бояджиев, Т. – Куцаров, И. – Пенчев, Й. 1998, *Съвременен български език*, София: Изд. къща „Петър Берон“.
 Гаджева, С. 2014, Реактуализация на турските заемки в българския език. In: *Проблеми на социолингвистиката*, т. XI, *Езикът във времето и пространството*, София: Insoliso, Велико Търново: Знак 94, 168–177.
 ГСБКЕ, 1983 – *Граматика на съвременния български книжовен език, т. 3 Синтаксис*. София: БАН.
 Дачева, Г. – Тишева, Й. 2005, Традицията в разговорните модели – *който* или *дето*. In: *Юбилеен славистичен сборник*. Благоевград: Югозападен университет „Неофит Рилски“, 390–399.
 Ницолова, Р. 2008, *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
 РБЕ 2006 – *Речник на българския език, т. 3 (г-деятел)*. София: БАН, АИ „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „Емас“.
 Armianov, G. 2013, La langue bulgare et la transition politique ou la langue en transition. *Revue des études slaves*, LXXXIV/1-2, 25–41.
 Beaulieux, L. 1933, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris: Institut d'études slaves.
 Feuillet, J. 1996, *Grammaire synchronique du bulgare*. Paris: Institut d'études slaves.
 Snadfeld, K. 1930, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris: Honoré Champion.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С ОПОРНА ДУМА *ВЯТЪР/WIND* В БЪЛГАРСКИ И В АНГЛИЙСКИ ЕЗИК

Биляна Георгиева

The article is focused on the specific structural and semantics, features of phrases with supporting thematic word 'wind' in Bulgarian and English.

Целта на доклада е да представи спецификата на фразеологизмите с опорна дума **вятър** в български език и в английски език. Българската част от тях е екскерпирана от „Фразеологичен речник на българския език” (вж. Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова 1975: 569–570), а английската част от тях – от Английско-българския фразеологичен речник А-Z (вж. Ракъджиев–Илиева 1995: 1187–1191).

Известен факт е, че в повечето случаи „фразеологичните съчетания се смятат за еквивалент на думите и се изучават с тяхна помощ” (срв. Бояджиев 1986: 231), без те да са абсолютно тъждествени на тях (вж. пак там: 232). Тази близост дава възможност при изследване на фразеологизмите да се използва както ономазиологичният, така и семасиологичният подход. Този начин за анализиране на думи не е нов и с успех вече е прилаган при анализ на диалектна лексика (вж. Кочев 1969: 91–123; Радева 1979: 79–127; Стоилов 2000: 84–162). За да бъде изследването на фразеологизмите от посочения кръг от двата езика всеобхватно, тук извършваме анализа както от гледна точка на тяхното изразяване (с оглед на външната им форма и компонентите, оформящи структурата им), така и от гледна точка на съдържанието им (семантичен обем, характер на семантичната структура и взаимоотношенията между тях).

1. Фразеологизмите с опорна дума *вятър* в българския език са 92 на брой (вж. Ничева, Спасова-Михайлова, Чолакова 1975: 569–570).

1.1 От тях, с оглед на семантичния им обем, с проста семантична структура са 86 фразеологизма (93,5%). Полисемантични са 6,5% (6 фразеологизма, всеки от тях с по две значения) и този факт доказва верността на направено по-рано твърдение, че „по-голямата част от фразеологичните единици са едностранни” (Бояджиев 1986: 245).

1.1.1 От моносемантичните 86 фразеологизма 74 включват в състава си глаголен компонент: *в главата ми все тоз вятър вее* ‘едни и същи празни мисли ме занимават’; *гоня вятъра* ‘полагам напразни усилия да постигна нещо, върша нещо безсмислено’; *не плюя срещу вятъра* ‘не се противопоставям на някого или нещо, не се противя (обикн. на по-силния), за да не си навлека неприятности’, и др. Останалите фразеологизми са образувани основно с помощта на именни части, адвербиални изрази, съюзи и предлози: *като*

<бял> *вятър* ‘лесно, бързо, неусетно (минавам)’; *на вятър* ‘напрасно, напусто, без полза, без смисъл’; *от дъжд на вятър* ‘рядко, понякога’, и др.

1.1.2 От полисемантичните фразеологизми (6 на брой) глаголен компонент включват в структурата си 5 фразеологизма: *вятър ме вее* ‘1. Не ме бива за никаква работа, негоден съм за нещо; не струвам. 2. Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, заваян съм’; *един вятър ни носи* ‘1. Идваме по една и съща работа. 2. Имаме еднаква участ, съдба; еднакво страдаме и патим от нещо.’, и др. Само един полисемантичен фразеологизъм не включва в състава си глаголна форма: *вятър работа* ‘1. Нещо невъзможно, невярно, недействително. 2. Обикновено като възклицание: а) за изразяване на недоверие, съмнение; едва ли. б) за изразяване на пренебрежително отношение към нещо; какво от това, няма значение’.

1.2 Анализът на фразеологизмите от гледна точка на тяхната структура представя следните типове фразеологизми:

а) фразеологизми изречения:

Този структурен вид се наблюдава най-често. Преобладаващата част от тези фразеологизми са със структура на просто изречение: *в главата ми все тоз вятър вее* ‘едни и същи празни мисли ме занимават’; *вятъра се обръща* ‘настъпва промяна в нещо, променя се положението’; *гоня вятъра* ‘полагам напразни усилия да постигна нещо, върша нещо безсмислено’, и др. Примерите сочат, че основната част от фразеологизмите, отнесени към простите изречения, по цел на изказването са съобщителни. Отделни фразеологизми (на пример *какъв [кой] вятър вее* ‘какво е положението, какви са обстоятелствата в момента’) са със структура на въпросителни изречения, образувани с пълнозначни думи. Други от тях (например *какъв [кой] вятър те завя насам* ‘като възклицание за изразяване на недоволствие или изненада от неочакваното появяване, идване на някого някъде’; *каквото вятър завее* ‘каквито условия, обстоятелства ще се създадат’) са със структура на въпросително-възклицателни изречения, образувани с помощта на въпросителни и относителни местоимения. Незначителна част от фразеологизмите са със структура на сложно изречение: *обръщам се накъдето духа вятъра* ‘нагаждам поведението, действията си според създадените обстоятелства и условия с оглед на лична изгода’; *отивам на вятъра, дето вее* ‘похабявам се, пропадам, загубвам се’, и др.

б) фразеологизми словосъчетания:

Броят им е малък (около 12% от общия брой на фразеологизмите с опорна дума *вятър*) и затова е трудно да се говори за продуктивни модели. Изследването установи следните типове тяхна структура: модел съществително име – съществително име: *вятър работа* ‘1. Нещо невъзможно, невярно, недействително. 2. Обикновено като възклицание: а) за изразяване на недоверие, съмнение; едва ли. б) за изразяване на пренебрежително отношение към нещо; какво от това, няма значение’; модел съществително име – съюз – съществително име: *вятър и мъгла* ‘несериозна, празна работа (често като възклицание)’; модел съществително име – причастие: *вятър варен, сняг печен* ‘невъз-

можни, невероятни неща'; модел съюз – предлог – съществително име: *ни на (по) дъжд, ни на (по) вятър* 'негоден, калпав, лош', и др.; модел предлог – съществително име – съюз (предлог) съществително име: *от дъжд на вятър* 'рядко, понякога'; *по дъжд и (по) вятър* 'постоянно, всякога', и др.

в) фразеологизми със структура на предложно-именно съчетание: *на вятъра* 'напразно, напусто, без полза, без смисъл'; като вятър 'лесно, бързо, неусетно'; *като мъгла без вятър* 'едвам, с големи усилия, с мъка (се влача)'

1.3 Анализът на фразеологизмите от гледна точка на **семантиката** им показва, че едно значение може да се носи от един или от повече фразеологизми, което означава, че в случаите, когато едно значение се носи от два или повече фразеологизма, тогава те са в отношение на пълна синонимия помежду си. Наблюдават се следните типове взаимоотношения между външната форма и семантиката на фразеологизмите:

- едно значение се носи от един фразеологизъм: 'едни и същи празни мисли ме занимават' (*в главата ми все тоз вятър вее*); 'върша неразумни неща' (*в главата ми вятър влязло*); 'употребява се в случаи, когато е станало нещо съвсем обикновено' (*вятър вее, гора се люлее*); 'еднакви сме, едни и същи сме' [за хора с еднакви недостатъци] (*един вятър ни вее*), и др. От илюстрирания с примерите тип са двадесет и три значения, всяко от които се носи и изразява от моносемантичен фразеологизъм. Освен едно значение, един фразеологизъм (поради сложната си семантична структура) може да изразява и по две свои значения: 1. Разхождам се на открито; 2. Започвам да имам високо мнение за себе си, ставам високомерен, надменен (*вземам/взема вятър*); 1. Нищо не върша, бездействам. 2. В тежко положение съм, нищо не получавам, ошетен съм (*лапам вятър*), и др. Символното значение 'едни и същи сме' поставя в отношение на синонимия помежду им два от фразеологизмите – в това синонимно взаимоотношение с целия си семантичен обем участва моносемантичният фразеологизъм *един вятър ни вее*, а с част от семантичния си обем (с второто от значенията си 'имаме еднаква участ, съдба; еднакво страдаме и патим от нещо') – полисемантичният фразеологизъм *един вятър ни носи*.

- едно значение се носи от два фразеологизма: 'какво е положението, какви са обстоятелствата в момента' (*какъв (кой) вятър вее; какъв (кой) вятър духа*); 'рядко, понякога' (*на дъжд на вятър; от дъжд на вятър*); 'каква промяна се очаква във връзка със съществуващото в момента положение' (*накъде вее вятъра; накъде духа вятъра*); 'хваля, лаская някого' (*направям/направля вятър; правя вятър*). Полисемантични са фразеологизмите *вятър ме вее* и *вятър ме носи*. И двата са носители и изразители на значенията 1. Не ме бива за някаква работа, негоден съм за нещо; не струвам. 2. Занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм.

- едно значение се носи от три фразеологизма: 'за празни приказки, брщолеване' (*кон пърди, вятър вее; кон пърди, вятър вей, гората се люлей; кон пърди, вятър вей, Димка перо люлей*).

- значения, които се носят от четири фразеологизъма: ‘похабявам се, пропадам, загубвам се’ (*отивам / отида на вятъра, дето вее; отивам / отида на вятър<a>; отивам / отида по вятъра; отивам <си> / отида <си> на вятъра*), и др.;

- значения, които се носят от шест фразеологизъма: ‘като възклицание за изразяване на неудоволствие или изненада от неочаквано появяване на някого някъде’ (*какъв (кой) вятър те доведе; какъв (кой) вятър те доведе; какъв (кой) вятър те завя насам; какъв (кой) вятър те завя тук; какъв (кой) вятър те отвя насам; какъв (кой) вятър те отвя тук*).

- значения, които се носят от осем фразеологизъма: ‘занимавам се с празни работи; несериозен, лекомислен съм, завеян съм’ (*вятър ме вее; вятър ме вее на бяла кобила; вятър ме вее на бял кон; вятър ме вее на сива кобила; вятър ме вее на сляпа кобила; вятър ме носи; вятър ме носи на бяла кобила; вятър ме носи на бял кон*). Два от фразеологизмите (*вятър ме вее* и *вятър ме носи*) в последното множество са полисемантични и участват в синонимното взаимоотношение с част от семантичния си обем (и двата – с второто от значенията си). Останалите участници в него са моносемантични и участват с пълния си семантичен обем.

- едно значение се носи от девет фразеологизъма: символното значение ‘бездействам или се трудя несериозно, без полза, без смисъл’ се носи от следните фразеологизми: *вятър и мъгла; лапам вятър; ловя вятъра; ловя вятър <a> в (с) решето; на (за) вятър; на вятъра; паса ветровете; пържа яйца на вятъра; ходя по вятъра*. Фразеологизмът *лапам вятър* е полисемантичен и участва в това деветчленно синонимно множество с част от семантичния си обем (с първото от двете си значения ‘нищо не върша, бездействам’).

1.3.1 Интересен тип семантично взаимоотношение представят членовете на фразеологичното множество а) *на дъжд на вятър*, б) *от дъжд на вятър* и в) *по дъжд и <по> вятър*. И трите фразеологизъма са моносемантични. Първите два притежават и изразяват общото значение ‘рядко, понякога’, което ги поставя в отношение на синонимия помежду им. От друга страна със значението си ‘постоянно, всякога’ третият фразеологизъм *по дъжд и <по> вятър* влиза в антонимни взаимоотношения с тях, като по този начин се оформя тричленно фразеологично множество с противопоставящи се негови участници. Членове на противопоставящата се двойка са *на дъжд на вятър; от дъжд на вятър* ‘рядко понякога’ ~ *по дъжд и <по> вятър* ‘постоянно, всякога’. Антонимна двойка образуват и моносемантичните фразеологизми *вятър ме вее* ‘много бързо ходя’ ~ *като мъгла без вятър* ‘едвам, с големи усилия, с мъка (се влача)’.

2. Фразеологизми с опорна дума вятър в английския език. На брой те са 65 (вж. Рахъджиев – Илиева 1995: 1151–1154).

2.1. Седем от фразеологизмите са **полисемантични**. Всеки от тях е с по две значения: *Between wind and water*. 1. На нивото на или под водолинията

(частта на кораба, намираща се под водолинията, е най-уязвима). 2. На опасно, чувствително, уязвимо място; *Catch wind of*. 1. (Smb. или smth) Подушвам някого или нещо. 2. Smth. Разбирам, подушвам нещо; своевременно разгадавам нещо; *Sail close to (или near) the wind*. 1. Плувам, доколкото е възможно, срещу вятъра. 2. Държа се или действам на границата на приличието или честността; постъпвам рисковано, рискувам положението си; отивам твърде далеч, правя лудории. От полисемантичните фразеологизми с глаголен компонент в състава си са 6 фразеологизма. Останалите полисемантични фразеологизми са с друг компонент. **Моносемантичните** фразеологизми са 58, като с глаголен компонент в структурата си са 41, а с друг компонент в състава си – 17 фразеологизма. От ексцерпираниите от речника общо 65 фразеологизма (моносемантични и полисемантични) с глаголен компонент в състава си са 47 (72,3%), а останалите 18 фразеологизма (27,7%) са образувани с помощта на именни части, предлози и съюзи.

2.2 Анализът на фразеологизмите от гледна точка на тяхната структура представя следните типове фразеологизми:

а) фразеологизми изречения:

Фразеологизмите с класическа за английския език изреченска структура съставляват 4,6% от ексцерпираниите английски фразеологизми: *It's an ill wind that blows nobody good* (всяко зло за добро); *What good wind brings you here?* (какъв вятър те довя [тук]? какво те носи насам?); *What wind blows you here?* (какъв вятър те довя [тук]? какво те носи насам?). Останалата част от фразеологизмите (95,4%) не образуват изречения (62 на брой).

б) фразеологизми словосъчетания:

Очертават се следните продуктивни модели: глагол – съществително име – предлог: *catch wind of* / *u get wind of* 1. '[smb. или smth.] подушвам някого или нещо'. 2. 'smth. разбирам, подушвам нещо; своевременно разгадавам нещо'; *have the wind up* 'изплашвам се, страхувам се'; глагол – предлог – съществително име: *be in the wind* 'попийнал, посрбнал, фиркан съм'; *fly to the winds* 'разсейвам се като дим, изчезвам безследно'; *gone with the wind* 'безследно изчезнал, потънал във вечността'; глагол – съществително име: *burn the wind* 'препускам, летя с все сила, нося със себе си страхотна скорост'; *get wind* 'разчувам се, ставам известен'; *raise the wind* 'събирам пари, събирам нужните средства'; глагол – съществително име – съществително име: *get one's wind* 'поемам си дъх, отдъхвам си'; *lose one's wind* 'задъхвам се, секва ми дъхът'; *slip one's wind* 'умирам, предавам Богу дух'; прилагателно име – съществително име: *bad wind* 'задух, задъхване [оттук *short-winded*]'; *second wind* 'възстановено нормално дишане [след задъхване]'; 'подновена енергия, прилив на нови сили, второ дихание'; *short wind* 'задух, задъхване [оттук *short-winded*]'; глагол – местоимение – предлог – съществително име: *cast smth. to the winds*; *fling smth. to the wind*; *throw smth. to the winds* 'зарязвам нещо, захвърлям всякакво благоразумие [предпазливост и пр.]; пускам му края'; наречие – съществително име – глагол: *how the wind blows* [или *lies*]; *whence* [или *where*] *the wind blows* [или *lies*] 'откъде [или накъде] духа вятърът; как стоят

работите'; глагол – съществително име – предлог – местоимение: *knock the wind out of smb.* 'изтощавам, преуморявам някого'; *put the wind up smb.* 'стряскам, изплашвам някого'; съществително име – предлог – съществително име: *wind in the head* 'празни фантазии; възгордяване, самодоволство'; *wind of change* 'вятърът на промените'. Други, по-рядко срещани конфигурации, са: глагол – глагол – съществително име: *go down the wind* 'западам, в упадък съм'; глагол – предлог – съществително име – съюз – съществително име: *row against wind and tide* 'вървя срещу течението, работя в неблагоприятни условия; действам, срещайки съпротива', и др.

в) фразеологизми със структура на предложно–именно съчетание: *before the wind* 'по посока на вятъра'; *in the wind* 'предстоящ, готвещ се, мътещ се, носещ се във въздуха'; *into the wind* 'срещу вятъра'.

2.3. Анализът от гледна точка на **семантиката**, която фразеологизмът носи, показва, че се наблюдават следните типове взаимоотношения между външната форма и неговата семантика:

- **значения, които се носят от един фразеологизъм:** 'подпийнал, посърбянал, фиркан съм' (*be in the wind*); 'препускам, летя с все сила, нося със себе си страхотна скорост' (*burn the wind*); 'изтощавам, преуморявам някого' (*knock the wind out of smb.*). От този тип (носят и изразяват по едно значение) са тридесет и един са 58-те моносемантични фразеологизма с тази опорна дума.

- **едно значение се носи от два фразеологизма:** 'задух, задъхване' (*baf wind; short wind*); 'западам, в упадък съм' (*be down the wind; go down the wind*); 'изплашвам се, страхувам се' (*get the wind up; have the wind up*). От този тип са осем значения, всяко от които се носи от два моносемантични фразеологизма. Полисемантичните фразеологизми са два, те носят и изразяват следните значения: 1. (Smb. или smth.) 'подушвам някого или нещо. 2. Smth. 'разбирам, подушвам нещо; своевременно разгадавам нещо' (*catch wind of; get wind of*).

- **едно значение се носи от три фразеологизма:** 'зарязвам нещо, захвърлям всякакво благоразумие (предпазливост и пр.); пускам му края' (*cast smth. to the winds; fling smth. to the wind; throw smth. to the winds*).

- **едно значение се носи от четири фразеологизма:** 'забелязвам; наблюдавам; достигам; доближавам се до' (*gain the winds of...; get the wind of...; have the wind of...; take the winds of...*).

2.3.1. В антонимно семантично взаимоотношение помежду си влизат: а) симетрични двойки, съставени от моносемантични фразеологизми, противопоставящи се по семантика един на друг: 'поемам си дъх, отдъхвам си' (*recover one's wind*) ~ 'задъхвам се, секва ми дъхът' (*lose one's wind*); б) несиметрични двойки, включващи в състава си множества, съставени от различен брой моносемантични фразеологизми: 'по посока на вятъра' (*before the wind; down the wind*) ~ 'срещу вятъра' (*into the wind*).

3. Съпоставката на фразеологизмите с опорна дума вятър в двата езика налага следните по-важни изводи:

3.1. Повече на брой са фразеологизмите в български (92 срещу 65 в английски).

3.2. В български максималният брой фразеологизми, които носят и изразяват едно общо за тях значение, е девет. В английски едно значение се носи и изразява най-много от четири фразеологизма.

3.3. В български моносемантичните фразеологизми са 93,5% от общия брой. Полисемантични са 6,5% от фразеологизмите, всички – с по две значения. В английски 89,2% от фразеологизмите са моносемантични. Полисемантичните са 10,8%, като всички от тях са носители на две значения.

3.4. С глаголен компонент в български са 85,9% от фразеологизмите, а в английски – 72,3%. Фразеологизмите без глаголен компонент в български са 14,1%, докато в английски те са двойно повече – 27,7%.

Тези взаимоотношения между фразеологизмите в двата езика може да се представят по следния начин:

Фразеологизми	Български език	Английски език
Моносемантични фразеологизми	93,5%	89,2%
Полисемантични фразеологизми с 2 значения	6,5%	10,8%
С глаголен компонент	85,9%	72,3%
Без глаголен компонент	14,1%	27,7%

3.5. Синтактичните различия между двата езика са предпоставка за основна разлика при изследваните фразеологизми от гледна точка на структурата им в двата езика: наличието на предикативна конструкция обуславя съществуването на фразеологизми изречения в български, докато това условие не е достатъчно за съществуването на фразеологизми изречения в английски. В резултат на тази съществена разлика между двата езика, в български фразеологизмите изречения са 81 на брой (88% спрямо общия брой фразеологизми с опорна дума **вятър** в български) срещу 3 фразеологизма изречения (4,62%) с тази опорна дума в английски език.

3.6. Тодор Бояджиев твърди, че „експресивността и емоционалността са характерни елементи в значението на фразеологичните единици” (Бояджиев 1986: 254), а Върбан Въртов конкретизира, че по стилове и речева специализация фразеологизмите в българския език се разпределят в няколко пласта: разговорен, книжен, просторечен, диалектен, жаргонен (вж. Въртов 1995: 379–380). Анализираният тук материал подкрепя твърденията на двамата автори.

3.6.1. От 92 фразеологизма в български с опорна дума **вятър** стилистично са маркирани 36 значения (т.е. 39,1%). Най-често (19 пъти) е използван мар-

керът *Диал.*, 8 пъти е използван маркерът *Ирон.*, 3 пъти – комбинацията между тях *Диал. Ирон.* Също 3 пъти е употребен маркерът *Вулг.* На 2 фразеологизма значението е маркирано като *Остар.*, а на 1 от тях – като *Пренебр.* В английски език стилистично са маркирани 21 значения на изследваните 65 фразеологизма (т.е. 32,3%). С най-висока продуктивност са маркерите *Мор.* – 5, *Разг.* – 5 и *Ост.* – 4 значения. Останалите стилистични маркери са употребени спорадично: *Жарг.* – 2, *Посл.* – 2, *Ам.* – 1, *Библ.* -1 и *Ист.* – 1. Употребата на стилистични маркери в двата езика е относително равна – стилистично са маркирани 39,1% от значенията в български срещу 32,3% от значенията в английски.

3.6.2. Впечатление прави фактът, че една трета от значенията в български са маркирани с квалификатора *Диал.*, докато в английската част фразеологизми този маркер липсва. Обратно, една четвърт от значенията на английските фразеологизми са маркирани като *Мор.* (и още толкова като *Разг.*), докато такива маркери в българската част отсъстват. В българската част няма и фразеологизми, свързани с произход от църковна книжнина, докато в английската един от фразеологизмите е във връзка с библейска книжнина.

ЛИТЕРАТУРА

- Бояджиев, Т. 1986, *Българска лексикология*. София.
- Вътов, В. 1995, *Фонетика и лексикология на българския език*. Велико Търново.
- Кочев, Ив. 1969, *Гребенският говор в Силистренско*. В: Трудове по българска диалектология. Кн. 5. София.
- Ничева, К. Спасова-Михайлова, С. Чолакова, Кр. 1974–1975, *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 1-2. София.
- Радева, В. 1979, *Селскостопанската лексика на централния балкански говор*. В: Българска диалектология. Проучвания и материали. Кн. IX. София.
- Ракъджиев, Р. Илиева, Л. 1995, *Английско-български фразеологичен речник А-З*. София.
- Стоилов, А. 2000, *Земеделска и животновъдна лексика от говорите по Средна Струма с народно тълкуване*. Благоевград.

КЪМ ВЪПРОСА ЗА БЪЛГАРСКАТА „МИКРОСЛАВИЯ“ (БАНАТСКИЯТ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК³³)

Маринела Младенова

The research object of the present text is the language of the Bulgarian Catholics, living in Romanian part of Banat during the last 276 years. After 1943 literary tradition of the Banat Bulgarians was interrupted. Printed media stopped to function, the language was not taught in school and the function of this microlanguage was limited to liturgy and everyday oral communication. The revival of the Banat Bulgarian language started in 1989 with the beginning of changes in the social, political and cultural life of the countries of Central and Eastern Europe. The main aim is to be presented the language situation today, some problems related to the Banat Bulgarian Language during the last two decades are discussed.

С понятието „Микрославия“ Дуличенко означава „неголеми славянски етно-езикови масиви – периферни по отношение на своя етнос (и език)-корен, разположени като острови в обкръжението на други славянски или неславянски народи и езици.“ (Дуличенко 2004:11). Той различава две разновидности на тази „Микрославия“. Едната включва диалекти и говори, съществуващи само в устна форма, другата обединява локални книжовни езици, които дефинира като „славянски книжовни микроезици“ (Дуличенко 2004:11). Смятаме, че има основание да се въведе и термин „Българска микрославия“, който да означава всички онези устни или писмени изяви на старите български диаспори в различни части на Украйна, Русия, Молдова, Сърбия, Унгария, Румъния, Словакия, Чехия и т.н. За голяма част от тях връзката с България днес остава единствено чрез архаичния диалект, наследен от дедите им, на който се опитват да общуват все още в тесен семеен кръг.

В тази българска „Микрославия“ банатските българи католици и банатският български език заемат специално място. Не случайно интересът към тях не е затихвал през всичките години от 1895 насам, когато Л. Милетич³⁴ за първи път посещава с. Винга и с. Стар Бешенов и оставя за науката ни едни от най-интересните наблюдения и изследвания, свързани с българите католици в Банат от края на XIX и началото на XX век. Когато говорим за говора им – представата ни за него се свързва най-вече с проучванията на проф. Стойков върху банатския говор, отразени в две монографии и в самостоятелни статии³⁵. Това, което остава до голяма степен извън погледа и вниманието, са множеството публикации, свързани с езика, историята и културата

³³ Бих искала да изкажа голямата си благодарност към г-н М. Марков, зам.-главен редактор на в-к *Náša glás* и на списание *Literaturna miselj* за неговата отзивчивост и предоставената ми възможност да работя с личния му архив от вестници и списания на банатски български език, излизали след 1989 година.

³⁴ Виж Милетич 1987.

³⁵ Виж напр. Стойков 1958, 1959, 1960, 1961, 1967, 1968 и др.

на банатските българи, създадени от банатската българска интелигенция на банатски книжовен език в периода от 1866 година до днес. 1866 е годината на издаване на нормативната граматика на Йозу Рил *Българското правописание*³⁶, с излизането на която се приема, че е кодифициран банатски български книжовен език. Българската наука го разглежда като втора книжовна норма на българския със самостоятелна графична система, използваща латиницата³⁷. Като „книжовен микроезик“ банатският български почти не е изследван. Нещо повече – в своя статия от 1979 година Дуличенко отбелязва: „Славянските литературни микроезици са историческа категория: част от тези езици не издържат изпитанията на времето и изчезват, (...) така става достояние на историята на славистиката банатският български книжовен език, просъществувал в течение примерно на един век до Втората световна война” (Дуличенко 1979: 57). Авторът има основание да напише тези редове към онзи момент, защото в периода между 1943 и 1990 година банатският книжовен език практически не съществува. На него не е отпечатана нито една книга, списание или вестник. Говорът продължава да се използва основно за нуждите на всекидневното устно общуване и при богослужението в църквата.

Но времето показва, че книжовният език на банатските българи прибързано е изпратен в историята. Насила скъсаната писмена традиция възкръсва буквално дни след падането на тоталитарния режим в Румъния. На 22.12.1989 правителството на Чаушеско е свалено от власт, а на 25.12.1989 излиза на банатски български и на румънски език първият и единствен брой на *v. Svetlina*³⁸. Само две седмици по-късно, на 11. 01. 1990, се появява първият брой на най-дълго издавания досега вестник на банатски български език – *Năşa glăş*³⁹ – от който са излезли над 500 броя. През 1992 година излиза и първата книжка на сп. *Literaturna miselj*, с над 150 броя към момента. Изданията се увеличават с появата на църковния в-к *Isusvata svetlus (Katoličanska novina na balgarsci palčensci jazić)*, както и на вестник *Bišnovska novina*, издание на кметството на село Стар Бешенов⁴⁰. Успоредно с това се печатат сборници с народно творчество, антологии, художествена литература, поезия, спомени, есета, исторически очерци, календари и др. Няма да бъде преувеличено твърдението, че сред основните и най-значими теми за банатските бъл-

³⁶ Rill Józu. Bălgărskutu právuipísanji. Sas idná navíska. – U Péšta, 1866. – VIII, 48.

³⁷ Ст. Стойков отбелязва: „През втората половина на XIX в. банатските българи си създават своя самостоятелна писменост и развиват значителна книжнина. За нейните цели те издигат своя говор до книжовен език и така се създава втори български книжовен език” (Стойков 1967: 6).

³⁸ Вестникът е напечатан на пишешца машина и е размножен в 150 екземпляра. Историята на неговата поява е разказана от един от създателите му – Мики Марков в магистърската му теза *Presa bulgarilor bănăţeni*, Cluj-Napoca, 2012.

³⁹ По въпроса за съвременната преса и за езика на банатските българи в Румъния днес, виж също Младенова 2012а, б, в, 2013.

⁴⁰ Селото с най-многобройно и компактно българско население в Румъния.

гарски публицисти, учители, свещеници, писатели, журналисти през всичките години от кодифицирането на говора им като книжовен език до днес е въпросът за езика. Чувствителността към него се засилва особено в периоди, когато нараства заплахата от езикова асимилация от доминиращия етнос. Периодично по страниците на печатните издания се появяват публикации, в които основен мотив е тревогата, че езикът на банатските българи е застрашен.

Емоционалното обръщение: „*Brajće Balgare! Balgarsćija jazić ij u opásmust! Balgarsćija jazić se izgube i sas négu se izgubemi sincata balgare ud pu Banátskotu puljé! (...) Mládata balgarska inteligencija se kalné sas vás či nište si ustávime náša mlńija jazić da unemej.*” е отпечатано за първи път в статията *Balgarsku učilištu za stári i mládi* в календар от 1936 година⁴¹. Седемдесет години по-късно то отново е публикувано в брошурата *Stár Bišnov*⁴² през 2000 година, за да напомни, че думите в обръщението продължават да звучат актуално.

Особено активна борба за запазване на езика, вярата и идентитета на българите от Банат преди Втората световна война, когато заплахата от асимилация става близка реалност, водят журналистите от вестник *Banátsći balgarsći glásnić*⁴³.

В уводна статия от 24.04.1938. год., бр. 17, озаглавена „*Jazić, vera, spasénji*“, авторът, Луку Узун, подчертава:

„*Ni stigat, ni sa zadosta sámu tradicijata i običajete na dedvete, za da putvardevami, či smi balgare, aku ni hurtuvami čistu naša balgarsćija jazić (...)*“, а няколко реда по-долу добавя: „*Dnes sigurnu još néma, no s vreme za se namerovat i takvizi, kujatu da kázvat, či ni smi balgare, zaštotu ni hurtuvami jazika na brájčete balgare udtáta Dunáva! Nija smi balgare, zaštotu hurtuvami balgarsćija jazić s manenata rázlika, či haznuvami sámu stárite hurti ud vremeto na presélvanjétu... Seku banátsći balgarin da znáji ud kade se tagli i dostojnu da si bráni imetu*“.

В свое изследване върху вестник „Банатски български гласник“⁴⁴ и културния живот на българите в Банат”, Петронела Петков-Шехаби, отбелязва:

„Развитието на банатския български език в по-ново време, насочено предимно към заимстване на думи от околните чужди езици за изразяване на новите обществени отношения и развитието на науката и техниката, разтревожили твърде много младата банатска българска интелигенция около вестник „Банатски български гласник“. Срещу опасността от обезличаването на езика те повели борба на два фронта – за опазването на това, което е останало

⁴¹ Banátsći – Balgarsći kalendár, 1936, стр. 63.

⁴² Stár Bišnov, 2000 (откъсът е озаглавен *Náša jazić.*), издание на кметството на с. Стар Бешенов.

⁴³ Първият му брой се появява на 01.03.1935 година, а последният на 20.09.1943. (Телбизов 1984:137)

⁴⁴ Излизал в периода 01.03.1935 – 05.09.1943 година.

незасегнато и за създаването и укрепването на всестранни културни контакти с България, за изучаването и използването на българския книжовен език (Literaturna miselj, 2006, 7, 7).

Ако проследим поредицата публицистични издания на банатските българи от Румъния след 1990 година, ще констатираме, че това наблюдение до известна степен може да бъде отнесено и към съвременната езикова ситуация. Близко 50-годишното насилствено прекъсване на писмената традиция води до това, че част от банатските българи в началото на 90-те години, макар че говорят езика (с малки диалектни отлики в различните селища с компактно българско население), не могат да пишат на него. Не са го изучавали в училище и единствено католическата църква чрез богослужебната литература поддържа жива връзката с тази писмена традиция.

От кодификацията на Йозу Рил са минали близо 150 години и в банатския говор са настъпили изменения, които трябва да намерят отражение в писмените текстове по страниците на новите печатни медии. В езиците на европейските народи с непознати до този момент темпове навлиза нова лексика, за да означа новите процеси, явления и понятия, свързани с динамичните социални, икономически и политически промени в съвременните общества. С развитието на интернет технологиите и буквалното навлизане на глобалния свят в дома на отделния човек чрез световната мрежа, т. нар. „микроезици“, са изправени пред предизвикателства, непознати досега. Миграцията на банатските българи в Румъния към по-големите градове – най-вече към Тимишоара и Арад, както и преселване на представители на други етноси и религии в села с българско население, нарушава в голяма степен тяхната компактност⁴⁵. Отварянето на света, падането на границите и възможността безпрепятствено да пътуваш, живееш и работиш извън рамките на общността поставя и важния въпрос, формулиран в заглавието на една от статиите: *Zako palčensčija jazič?* (Защо палкенският език?). Необходимо ли е да се учи този език, да се чете и да се пише на него? Кому е нужен? Част от публикациите представляват емоционална и страстна защита на езика като основен фактор за запазване на идентичността и паметта на банатските българи. Сред тях се откроява поредицата статии от Ана Каролина Иванчов в списание *Literaturna miselj* (LM), с название *Kultura i civilizácija*, в която авторката многократно се връща към темата за езика и идентичността. В една от тях, с подзаглавие „*Pledoárja ... za náša jazič*“⁴⁶, авторката формулира за читателите си какво означава „да се наричаш истински банатски българин – палкенин“: „*Za da se zvéš istensčii banatsčii balgarin-palčenin – ij nužnu naj-málku slédnotu: treba, ij tvarde nužnu, ij izvanrednu nužnu da znaš banatsčija balgarsčii-palčensčii jazič i da gu prededěš na tojte naslednici, zágnju s verata-katoličánskata i makár*

⁴⁵ В момента тя до голяма степен е запазена в с. Стар Бешенов, като там тези тенденции се наблюдават в по-слаба степен.

⁴⁶ Подписано ud IvÁnKa – псевдоним на главната редакторка на списание *Literaturna miselj* – Ána-Karolina Ivánčov.

s nekolku delve ud banátskata balgarska kultura!“ (LM, 2006-11-12, 1). И по-надолу допълва: „Nija, banatscíte balgare, smi náj-stárata, naj-udkolešnata balgarska diaspora ud pu sveta, kujatu si ij razbrálu či ij nuždu da se uči naša jazić (balgarsćija-palćensći), da sa upázi našta vera (katoličanskata), da se puznávat naše običaje i tradiciji (...) Si „martav“ kača banatsći balgarin aku ni naučiš naslédnicite si da milvat, puštuvat i cenat balgarsćija-palćensći jazić (a tuj započniva s naučevanjétu na jazika).“ (LM, 2006, 11–12, 3).

Самата авторка и нейните съмишленици около списание *Literaturna miselj* правят всичко възможно това да става и чрез страниците на списанието. Създадено през 1992 година с „... blagorodni, istensći useštbi: obiç i puçitvanji kantu banátskata balgarska pismena hurta!“ (LM, 2009, 1-2, 1), то поставя акценти върху теми, свързани с езика, културата, историята, науката и образованието. Авторите в печатните издания на банатските българи носят усещането за мисия и пишат с позабравен от прагматичното ни битие възрожденски ентузиазъм. За да стигнат до своите читатели, влизат в ролята на учители. В публикации в рубриците *Lingvistika-gramátika*, *Kultura i civilizácija*, *Lingvistika* на страниците на *Literaturna miselj* неколkokратно е представяна банатската българска-палкенска азбука в съпоставка с българската и румънската, с примери как се чете всяка буква (LM, 2002, 10). В поредица статии под общо название *Hurtuvan i pismen jazić* (Говорим и писмен език) (LM 2007) се коментират езикови въпроси, диалектни различия в говора на българите от Стар Бишнов, Винга и Брешя. Значителен е броят на публикациите по езикови въпроси и във вестник *Náša glás*. Срв. напр. *Na kasu za jazika, pismenustta i verata* (Накратко за езика, писмеността и вярата), *Zašto ij dubre da pišimi na naša májćin jazić*, (Защо е добре да пишем на нашия майчин език?), в отделна рубрика – *Jazić i kultura* читателите се запознават с езикознанието като наука и с дяловете му (стат. *Lingvistikata, Leksikologijata*), коментират се въпроси на правописа *Gá i zašto pišim s krájin „t“?*, в поредицата *Za proizhoga (etimologijata na hurtite)* по азбучен ред се представя историята и етимологията на отделни думи от активния или пасивния лексикален фонд на говора. Целта е не просто да се възстанови писмената традиция, а да се издигне общата езиковата култура и компетентност на читателите, за да се включат пълноценно в дебата за посоката, в която трябва да се развива книжовният им език в новите условия след дългото прекъсване. Идеята за целенасочена езикова политика, която да стабилизира разколебаните норми на микроезика, да го обогати и развива като пълноценно средство за писмено общуване е обобщена в думите на Мики Марков⁴⁷: „Imami (još) vazmožnustta da pišimi na naša balgarsći-palćensći jazić. Mlogijje ud námu ni si tváret isáp i ni usaznávat kakva gulema rabota ij tuj neštu! Prez nuvinata „Náša glás“ i prez spisánietu „Literaturna miselj“ imami vazmožnustta da si ujáknimi literatrnija jazić. A za négvotu ujákivanji i razvivanji

⁴⁷ Журналист и заместник-главен редактор на списание *Literaturna miselj* и на вестник *Náša glás*.

ij niizbežnu da naflezat i novi hurti. Náj-više naflezzvat hurti ud oblastta na sekudenjšnija žuvot: tehničesći, ekonomičesći, političesći. No dali sa tija dosta za ubugatevanji na idin **literaturin jazić**? Mísla či ni. Mísla či treba, u paruv red, da gu ubugatimi prez lični literatrnii tvorbi i prez prevode ud svetovnata literatura. Za tuj, vu predlágam po-natáta, nekolku prevode ud svetovnata lirika.“ (LM, 2001, 3-4, 7).

Модернизацията на езика, част от която е приемането на заемки от интернационалната лексика, се осъществява и чрез въвеждане на нови термини и понятия от света на високите технологии. В списание *Literaturna miselj* в рубриката *Sveta na kompjuterite* (LM, 2004) се публикуват статии за устройството на компютъра (в поредицата *Kompjuterata – teorija I praktika* LM, 2004), за търсене на информация в глобалната мрежа, представят се световни личности, свързани с интернет технологиите, коментират се проблеми на интелектуалната кражба в интернет пространството и т.н. Специална страница, посветена на новите технологии, има и във вестник „Náša glas“ (в която се публикуват статии за различни новости в тази област: срв.: *iPhone 4 i u Rumanija, Telefonj sas tri SIM kárti, Free YouTube Downloader, Balgarsći elektronin bugjulár* и под.)

Някои от новите понятия и термини се въвеждат директно на английски език, като се обяснява значението им, други се адаптират по словообразователния модел на езика или се превеждат с познати вече на читателя думи, като при част от примерите в скоби е английският термин, а при други – преводът на банатски български.

Срв. напр:

„**Multitasking** ij wazmožnustta da se rábuti sas po-više prográme na idnaš (LM 2004, 12, стр.10). Fizičesćija materiál kojtu zapázva dátite se zvé **storage medium** (srerdstvu za zapázvanji na dátite), a ustrojstvotu kujétu četé i zapisva dátite se zvé **storage device** (ustrojstvu za zapisvanji) LM, 2004, 9, 11); Nekuja ud po-stárte operacionni sistemi uputrebuvat **komádnata linija (command line)** za startirvanji na programe ... Dijalogovite „**kutiji**“ (**dialog box**) sa speciájlni „péndžarčeta“, kujatu se pujavat u mumenta kugátu idna operacionna sistema ima nužda ud po-više informácija za da izvarši iziskanata **rabuta (task)**.“

Примерите в тази посока могат да продължат, но и беглят преглед, извън който остана немалка по обем художествена, историческа, религиозна и мемоарна литература, ни дава основание да направим следното заключение.

Българската „Микрославия“ в Банат не е част от историята на славистиката, тя е част от нейното настояще. На диалекта на банатските българи католици, получил по силата на историческите обстоятелства статут на книжовен език, е създадено и продължава да се твори значимо книжовно наследство, неотделима част от общобългарското. Езикът, на който то е създавано, днес повече от всякога е поставен пред предизвикателството да устои във времена, в които все по-актуална става темата за „смъртта на малките езици“. Каква ще бъде съдбата му, а заедно с това и съдбата на неговите носители, е въпрос, на който трудно някой може да даде отговор. Можем само да припомним, че в края на XIX век Милетич отбелязва, че банатските българи „са обречени на

асимилиране и бързо ще изчезнат” (Стойков 1967: 14), а през 1979 Дуличенко изпрати езика им в историята на славистиката. Това, което можем да констатираме днес, е, че в началото на 21 век, по-активно от всякога, те продължават традициите на своите предшественици и създават книжовно наследство, чрез което ще останат в бъдещето, запазвайки идентичността си на българи и католици.

ЛИТЕРАТУРА

- Дуличенко А. 1979, Славянские литературные микроязыки (Вопросы формирования и развития). Учен. зап. Тарт. ун-та. Вып. 486. София, 56–99.
- Дуличенко, А. 2004, Балканский фрагмент языковой Микрославии. В: *Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах: Международная научная конференция Санкт-Петербург*, 11–12 июня 2004 г. Тезисы докладов, 11–12.
- Милетич, Л. 1987, *Изследвания за българите в Седмиградско и Банат*. София: Издателство „Наука и изкуство“.
- Младенова, М. 2012а, Периодичният печат на банатските българи от края на ХХ и началото на ХХІ век. В: Младенова, М. (ред.): *Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”, 195–204.
- Младенова, М. 2012б, Езикът на българите от румънски Банат в най-ново време: динамика и тенденции. In: *Legendák, kódexek, források. Tanulmányok a 80 esztendő H. Tóth Imre tiszteletére*. Szeged: Jatepress.
- Младенова, М. 2012в, Интернационализми и неологизми в езика на българите в Румънски Банат (Банатският език в пресата). В: *Сборник научни трудове на Пловдивския университет „Паусий Хилендарски”*, Пловдив.
- Младенова М. 2013, The Banat Bulgarian Language at the Beginning of the XXI Century. – In: *Nation – Ideologies and Propaganda*. Balkanistic Forum, 2, 33–34.
- Стойков, Ст. 1958, Сърбохърватски влияния върху банатския говор. *Български език*, № 4–5, 357–370;
- Стойков, Ст. 1959, Унгарски заемки в банатския говор. *Език и литература*, № 3, 176–190.
- Стойков, Ст. 1960, Говорът на с. Бешенов в Банат. *Български език*, № 2-3, 188–217; № 4, 320–331; № 5, 385–401.
- Стойков, Ст. 1961, Немски заемки в банатския говор. *Език и литература*, № 6, 19–29.
- Стойков, Ст. 1967, *Банатският говор*. София.
- Стойков, Ст. 1968, *Лексиката на банатския говор*. София.
- Телбизов, К. 1984, Банатската българска книжнина. *Литературна мисъл*, 1984, 2, 132–137.

Автори на приложението

Име	Институция	и-мейл
Азманова– Рударска, Елена	Югозападен университет „Неофит Рилски”	eazmanova@abv.bg
Бакърджиева, Гинка	Карлов университет, Прага	ginofil@gmail.com
Влашки, Младен	Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“	m_vlashki@abv.bg
Гаджева, Снежана	Inalco, Париж	snejana.gadjeva@gmail.com
Георгиева, Биляна	Югозападен университет „Неофит Рилски”	bilianag@yahoo.com
Маринела Младенова	Югозападен университет „Неофит Рилски”	marinela_pv@abv.bg